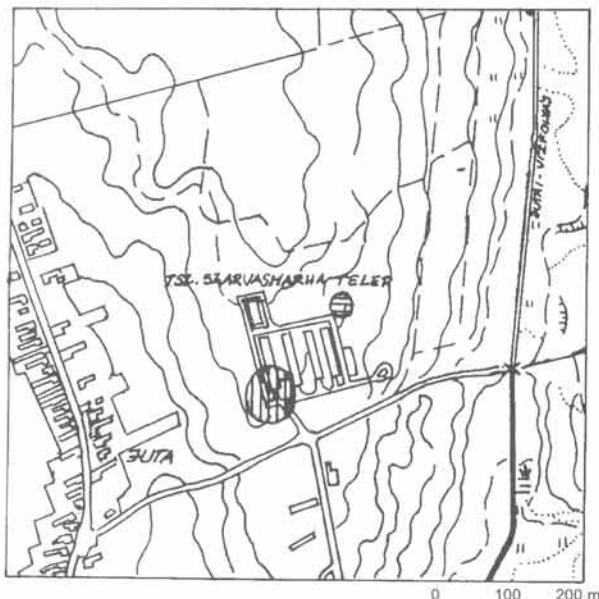

A mészbetétes kerámia kultúrája korai időszakának leletei Somogy megyében

HONTI SZILVIA – KISS VIKTÓRIA

Tanulmányunkban az utóbbi években a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum gyűjteményébe került középső bronzkori síregyütteseket mutatunk be. Jutáról hat, Vörsről három sír anyagát közöljük, melyek a mészbetétes kerámia kultúrája észak-dunántúli csoportjának korai szakaszát képviselik.

1. kép: Juta-Szarvasmarhatelep. A lelőhely elhelyezkedése.

- A sírok előkerülésének helye
- Draveczky B.-Gazdapusztai Gy. 1966-67. évi ásátása

Juta-Szarvasmarhatelep

1987. június 15-én bejelentés érkezett a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumba, hogy az épülő istálló pillérei-
nek alapozásakor régészeti leletek kerültek elő¹. A leletmentést Németh Péter Gergely vezette, melynek során 6 bronzkori sírt és két gödröt tárt fel.² A leletmentés

idején a félig nyitott istálló hátsó fala már állt, az árkot is kiásták addigra. A területen végzett többszöri dózerolás és bolygatás miatt az objektumok – a 2. sír kivételével – erősen sérültek; részben a pilléreknek kiásott gödrökben kerültek elő (1-2. sír), részben az istálló mellett húzódó út alatt, dózerolás közben (6-9. sír). A 4-5. objektum a kisapostagi kultúra telepéhez tartozó bolygatott, de gazdag leletanyagot tartalmazó gödör, a 3. objektum újkori beásás, benne néhány kisapostagi edénytöredék³ (1-2. kép). A következőkben a sírokat tárgyaljuk, melyek a belőlük előkerült edények alapján a mészbetétes kerámia kultúrája korai időszakába sorolhatók.⁴

1. sír

Az építkezés közben került elő, két edényt a kőművesek szolgáltatottak be. A sír helyének hitelesítésekor további összeállítható edényeket és töredékeket talált az ásató.

– Tölcséres nyakú, szürkésbarna, egyfülű mély tál vagy tálfazék. Nyakán széles mészbetétsávok illetve ebből kiinduló függő háromszögek, a nyak hajlatában és a vállon további széles mészbetétes sávok és zeg-zug minta. Az edény fülén és alatta is mészbetétes dísz van. M.: 12,5, Pá.: 16 cm (l. t. 3.).

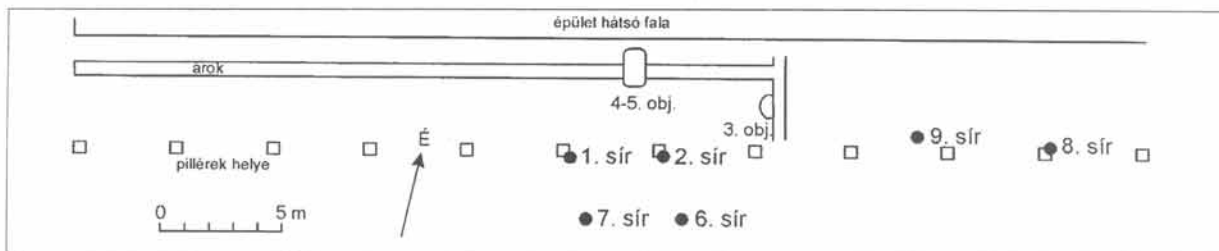
– Tölcséres nyakú, hordó alakú testű, szürkésbarna fazék két fogóbütyökkel. Az edény peremén és vállán széles mészbetétes sávok, ez alatt zeg-zug minta és függőleges vonalkötegminta látható. M.: 17,2, Pá.: 18,4 cm (l. t. 7.).

– Egyenesen elvágott peremű, hordó alakú, szürkésbarna fazék két bütyökfogóval. Vékony zeg-zug minta szakaszok alatt vízszintes, széles mészbetétsáv, és ez alól kiinduló függőleges, széles mészbetétsáv díszíti. M.: 12,4, Pá.: 11,4 cm (l. t. 4.).

– Egyenesen elvágott peremű, hordó alakú, barna fazék töredékei két bütyökfogóval. Széles, vízszintes elhelyezkedő és ez alól függőlegesen lenyúló, fogazott szélű mészbetétsávok és zeg-zug minta díszíti. Pá.: kb. 11,2 cm (l. t. 5.).

– Tölcséres nyakú, gömbös testű, vörösbarna fazék. A nyakhajlatban széles mészbetétsáv, ez alatt és felett széles zeg-zug minta szakaszok. Az edény alsó részén függőleges vonalkötegminta látható. M.: 11,5, Pá.: 14 cm (l. t. 6.).

– Egyenesen elvágott peremű, kettős csonkakúp-alakú, sötétbarna csupor (függesztőedény?), két bütyökfüllel. Oldalán szé-

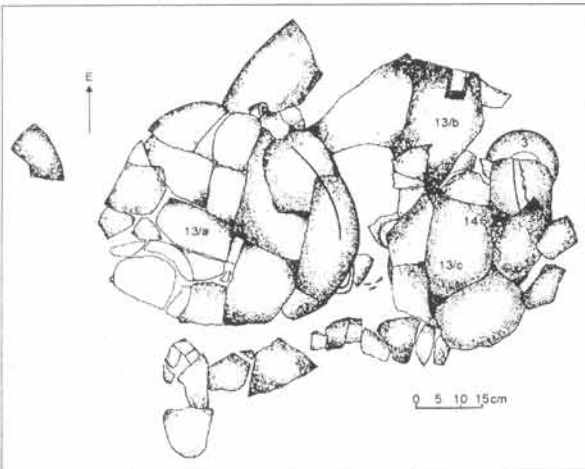
2. kép: Juta-Szarvasmarhatelep. a sírok elhelyezkedése vázlatosan.

les és keskenyebb mész-betétsávok (a felső fogazott szélű) alatt vékony zeg-zug minta helyezkedik el. A fülek alatt is mész-betétes zeg-zug minta szakaszok. M.: 7,3, Pá.: 5,9 cm (I. t. 2.).

– A sírban még egy széles mészbetétsávokkal díszített szűr-ke *bögre* peremtöredékét találták (I. t. 1.).

2. sír

Feltárásakor először nagyméretű edények töredékei kerültek elő, ezekkel borították a sírt (a restaurálás során derült ki, hogy a töredékek három nagy edényhez tartoztak). Ez alatt került elő a többi edény, melyeket egy kivételével szájjal lefelé helyeztek a sír alját 4–5 cm vastagságban borító hamvakra. Az edényeket megszámozva szedték fel,⁵ helyzetüket rajzon is rögzítették (3–4. kép). A nagy edények töredékei között egy *bronz hajkarika* is volt (Átm.: 1,1 cm, II. t. 1; a 2. sír rajzán 14. számmal).

3. kép: Juta-Szarvasmarhatelep, 2. sír. A sírt borító edények

– Tölcséres nyakú, gömbös testű, négyfűlű, igen nagy méretű, narancsszínű *mély tál* vagy *tálfazék* töredékei. Pereme hiányzik, hasán széles mészbetétsáv felett mészbetétes vonalszakaszok, alatta befésült hullámvonal és függőleges vonalkötegdíszek. Füle is díszített. Tör. M.: 17,2, Fá.: 6,8 cm (2. sír 13/a. edény) (II. t. 4.).

– Gömbös testű *mély tálak* vagy *tálfazékok* narancsszínű töredékei, valószínűleg tölcséres nyakuk volt. Az egyik edény hasán két vízszintes mészbetétsáv, fölötté zeg-zug minta szakaszok, alatta hálóminta. A fül és a fül feletti rész is díszített széles mészbetétsávokkal és zeg-zug minta szakasszal (2. sír 13/b. edény) (II. t. 2.). A másik hasán is két vízszintes széles mészbetétsávot látunk. A felső sáv egyenes és zeg-zug szakaszokból áll. Az alsó sáv alatt befésült hullámvonal. A fül és a fül feletti rész széles mészbetétsávokkal díszített (2. sír 13/c. edény) (II. t. 3.).

– Egyenesen elvágott peremű, hordó alakú, barna *fazék* két bütyökfogóval. Sima és fogazott szélű, vízszintes, széles mészbetétsávok alól fogazott szélű, függőleges, széles mészbetétsáv indul ki. M.: 11,8, Pá.: 10,8 cm (2. sír 1. edény) (IV. t. 5.).

– Egyenesen elvágott peremű, hordó alakú, barna *fazék* két bütyökfogóval. Sima és fogazott szélű, vízszintes, széles mészbetétsávok alól fogazott szélű függőleges, széles mészbetétsáv indul ki. Utóbbiak között függőleges vonal-

kötegminta, e felett zeg-zug minta helyezkedik el. M.: 13, Pá.: 12,6 cm (2. sír 11. edény) (IV. t. 6.).

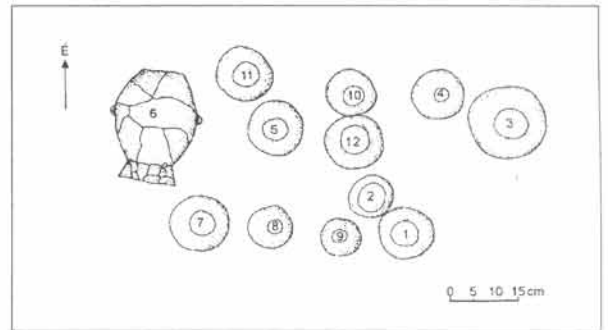
– Egyenesen elvágott peremű, hordó alakú, szürkésbarna *fazék* két bütyökfogóval. Vékony, szakaszos zeg-zug minta alatt vízszintes, fogazott szélű széles mészbetétsáv. Az alatta elhelyezkedő széles mészbetétsáv függőleges, széles mészbetétsávban folytatódik az edény hasán. A függőleges sávok között egy pontból kiinduló hármastöredék van, e felett vékony mészbetétes vonal és szakaszos zeg-zug minta. Az edény peremén szakaszosan és a bütyökfogón is bevagdolás látható. M.: 13,2, Pá.: 12,2 cm (2. sír 7. edény) (IV. t. 3.).

– Tölcséres nyakú, hordó alakú testű, vörösesbarna *fazék*. Nyakhajlatában széles mészbetétsáv, ez alatt és felett szakaszos zeg-zug minta. Az edény alsó részén függőleges vonalkötegminta van. M.: 12,2-12,8, Pá.: 13,4 cm (2. sír 5. edény) (IV. t. 2.).

– Tölcséres nyakú, gömbös testű, szürkésbarna, egyfűlű *mély tál* vagy *tálfazék*. Nyakán, a nyakhajlatban és a vállon széles mészbetétsávok, ez alatt szakaszos zeg-zug minta helyezkedik el. A fülön mészbetétes V- alakú minta, alatta széles mészbetétes sávok és zeg-zug minta. M.: 13,8, Pá.: 18,3 cm (2. sír 3. edény) (III. t. 5.).

– Tölcséres nyakú, gömbös testű, szürkésbarna egyfűlű *mély tál* vagy *tálfazék* töredékei. Nyakán széles, saktáblaszerű mészbetétsávok, ez alatt szakaszos zeg-zug minta helyezkedik el. A vállon is vízszintes széles mészbetétsávok (fogazott és zeg-zug mintával kombinálva), melyből függőleges, széles mészbetétes díszítés nyúlik le. A fülön mészbetétes minta. M.: 13,2, Pá.: 17,6 cm (2. sír 12. edény) (III. t. 4.).

– Tölcséres nyakú, gömbös testű, világosbarna, egyfűlű *mély tál* vagy *tálfazék*. Nyakhajlatában széles mészbetétsáv, felette szakaszosan váltakozó széles sávok és zeg-zug minta, alatta szakaszos zeg-zug minta van. Az edény alsó részén függőleges vonalkötegminta. M.: 11,8, Pá.: 16,3 cm (2. sír 2. edény) (III. t. 1.).

4. kép: Juta-Szarvasmarhatelep, 2. sír. A hamvakra tett edények

– Tölcséres nyakú, kettős kónikus testű, sötétbarna, egyfűlű *bögre*. Vékonyfalú, felülete fényezett. Peremén széles mészbetétsávok, közöttük szakaszos bevagdolás. A nyakhajlatban vékony mészbetétsáv, a vállon egymás alatt elhelyezett vékony mészbetétes zeg-zug minta szakaszok. A fülön mészbetétes vonal. M.: 8,7-9,4, Pá.: 9,6 cm (2. sír 10. edény) (III. t. 2.).

– Tölcséres nyakú, kettős kónikus testű, sötétbarna, egyfűlű *bögre*. Vékonyfalú, felülete fényezett. Peremén széles mészbetétsávok (a felsőnek fogazott széle van), alatta szakaszosan zeg-zug minta. A nyakhajlatban vékony mészbetétsáv, a vállon egymás alatt, szakaszosan, vékony mészbetétes vonalak. A fülön mészbetétes vonal. M.: 8,8-9,6, Pá.: 8,8 cm (2. sír 4. edény) (III. t. 3.).

– Tölcséres nyakú, kettős kónikus testű, sötétbarna, egyfülű *bögre*. Vékonyfalú, felülete fényezett. Peremén széles mészbetétésávok és ebből kiinduló függő háromszögek helyezkednek el. A nyakhajlatban vékony mészbetétésáv, a vállon mészbetétés V-alakú minták. A fülön mészbetétés vonal. M.: 9, Pá.: 9,2 cm (2. sír 8. edény) (IV. t. 1.).

– Tölcséres nyakú, kettős kónikus testű, sötétbarna, egyfülű *bögre*. Vékonyfalú, felülete fényezett. Peremén széles mészbetétésávok (a felsőnek fogazott széle van), alatta zeg-zug minta szakaszok. A nyakhajlatban vékony mészbetétésáv, fülén is mészbetétés vonal. M.: 8,9, Pá.: 8 cm (2. sír 9. edény) (IV. t. 4.).

– Tölcséres nyakú, tojásalakú testű, kétfülű, világosbarna *urnaalakú edény*. Peremén széles mészbetétésávok és ezekből kialakított háromszögminta van, ez alatt a széles mészbetétésávból 3-3 kis benyomott háromszög lóg le. A nyakhajlatban is mészbetétésáv, a vállon fogazott és sima szélű mészbetétésáv-szakaszok alatt zeg-zug minta szakaszok. A fülek között a hason széles mészbetétésávok, felettük zeg-zug minta szakaszok, alattuk függőleges vonalkötegminta díszíti az edényt. A fülön is mészbetétés minta. Tör. M.: 22,4, Pá.: 16 cm (2. sír 6. edény) (V. t. 1.).

6. sír

A sírból csak egy edény töredékei kerültek elő.

– Nagy világosbarna *urna* perem-, fül- és aljtöredékei. Nyakán széles mészbetétésávok, alsó részén vonalkötegminta (V. t. 2.).

7. sír

A sírból egy nagy vastagfalú, és több, igen vékony falú, csak részben összeállítható mészbetétés edény töredékei kerültek elő, valamint egy megégett *bronz hajkarika* töredékei (Átm.: 1,4 cm, VI. t. 8.).

– Tölcséres nyakú, gömbös testű, narancsszínű, egyfülű *mély tál* vagy *tálfazék* töredéke. Peremén széles mészbetétésávok (az alsó fogazott szélű) alatt a nyakhajlatban és a vállon is széles mészbetétésávok. Utóbbi alatt szakaszos zeg-zug minta. Tör. M.: 12 cm (V. t. 3.).

– Kettős kónikus testű, szürke *csőtalpas bögre* töredékei. Vállán két széles mészbetétésávok és zeg-zug minta díszítik. A hason két apró bütyök helyezkedett el. A bütykök feletti részen és közöttük a széles mészbetétésávokból visszakanyarodó minta indul ki. Alsó részén szabálytalan vonalkötegminta. Pereme hiányzik. Másodlagosan megégett, eltorzult. Tör. M.: kb. 7,6 cm (VI. t. 1.).

– Tölcséres nyakú, kettős kónikus testű, barna *csőtalpas bögre* töredékei. Peremén és vállán fogazott szélű széles mészbetétésávok és zeg-zug minta, alsó részén szabálytalan vonalkötegminta. M.: kb. 7,6 cm, Pá.: 6 cm (VI. t. 2.).

– Tölcséres nyakú, kettős kónikus testű, szürke *csőtalpas bögre* töredékei. Peremén felül fogazott szélű, széles mészbetétésávok és ezekből kialakított háromszögek, alatta zeg-zug minta szakaszok, vállán széles mészbetétésávok és zeg-zug minta díszíti. A hason két apró bütyök van. Csőtalpa hiányzik, csak a helye látszik az edény alján. Másodlagosan megégett. Tör. M.: 6,8, Pá.: 7,4 cm (VI. t. 3.).

– Kettős kónikus testű, sötétbarna, kisméretű *csupor* töredékei, két függőlegesen átfürt bütyökfüllel. Vállán felül fogazott szélű és sima, vízszintes széles mészbetétésávok, ezekből függőleges, széles mészbetétésávok húzódnak le az edény hasára, utóbbiak között zeg-zug minta. Pereme hiányzik. Tör. M.: 5 cm (VI. t. 4.).

– Tölcséres nyakú, vékonyfalú, sárga, egyfülű *bögre* töredékei. A peremen és a vállon széles mészbetétésávokkal és zeg-zug mintával díszítve. A fülön is mészbetétés vonal. Tör. M.: 3,2 cm (VI. t. 5.).

– Tölcséres nyakú, nyomott gömbös testű, vörösésbarna *bögre* töredékei, egy apró füllel a nyakhajlatban. Peremén széles mészbetétésávok és zeg-zug minta, fülén és alatta is mészbetétés minta van. Másodlagosan megégett, eltorzult. M.: kb. 6,2 cm (VI. t. 6.).

– Ívelt nyakú, enyhén behúzott középső részű, nyomott gömbös alsó részű, sötétbarna, egyfülű *pohár*. Behúzott középső részén széles mészbetétésáv, melyet vékonyabb egyenes és zeg-zug vonalak kísérik. Alsó részén fogazott szélű széles mészbetétésáv, feneké benyomott mészbetétés pontokkal díszített. M.: kb. 5,7 cm (VI. t. 7.).

– Tölcséres nyakú, kettős kónikus testű, barna *urna*, hasán négy bütyökkel. A peremen széles mészbetétésávok és ezekből kialakított háromszögminta van, a nyakhajlatban is mészbetétésáv. A vállon fogazott szélű és sima, széles mészbetétésávok, alatta vékony zeg-zug minta. A bütykök között széles, vízszintes mészbetétésávok, míg a bütykök felett függőleges, visszahajló végű, széles mészbetétésávok vannak, a bütykökön is mészbetétés. Alsó részén vonalkötegminta. Tör. M.: 11,8 cm (VI. t. 9.).

8. sír

Előkerülésekor a gép egy mészbetétés fazekat sértett meg - ez lehetett a sír urnája. Ez alatt három kisebb edény töredékei és a hamvak között egy ép edényke is előkerült.

– Tölcséres nyakú, hordó alakú testű, vörösésbarna *fazék*, nyakhajlatában széles mészbetétésávokkal, ez alatt és felett széles zeg-zug minta-szakaszokkal, alsó részén hálómintával. Tör. M.: 20,5, Pá.: 19 cm (VII. t. 5.).

– Tölcséres nyakú, hordó alakú testű, sötétbarna *fazék* miniatűr változatban. Nyakhajlatában széles mészbetétésávval, ez alatt és felett széles zeg-zug minta-szakaszokkal, alsó részén hálómintával. M.: 8,5, Pá.: 8 cm (VII. t. 3.).

– Tölcséres nyakú, nyomott gömbös testű, vékonyfalú, barnászürke, egyfülű *bögre*. Peremén széles mészbetétésávok, közöttük vékony bordák, az egyiken bevagdálással. A nyakhajlatban vékony mészbetétésáv, a vállon széles mészbetétésávok (az alsó részben fogazott szélű), alatta vékony zeg-zug minta. A fülön is mészbetétés vonal. Másodlagosan megégett, eltorzult. M.: 7,6-8, Pá.: 7,7 cm (VII. t. 1.).

– Tölcséres nyakú, kettős kónikus testű, sötétbarna, egyfülű *bögre*. Vékonyfalú, felülete fényezett. Peremén széles mészbetétésávok, a nyakhajlatban és a fülön is vékony mészbetétés vonal. A vállon egymás alatt két vékony mészbetétés zeg-zug minta szakasz helyezkedik el. Tör. M.: 8,5, Pá.: 9,5 cm (VII. t. 4.).

– Egyenesen elvágott peremű, hordó alakú, sötétbarna, miniatűr *fazék*. Két osztott fogobütyök és függőleges vonalkötegminta díszíti. M.: 6, Pá.: 3,7 cm (VII. t. 2.).

9. sír

A földgép bolygatása következtében csak több vékonyfalú és egy vastagabb falú edény töredékeit tudták megfigyelni.

– Tölcséres nyakú, gömbös testű, egyfülű, nagyméretű, narancsszínű *mély tál* vagy *tálfazék* töredéke. Széles zeg-zug minták díszítik. Tör. M.: 14,4 cm (VIII. t. 2.).

– Tölcséres nyakú, valószínűleg gömbös testű, egyfülű, szürke mély tál vagy tálfazék peremtörédeke. A peremen széles mészbetétsávok és ezekből kialakított háromszögminta van. A nyakhajlatban vékony mészbetétes vonal, a vállon fogazott szélű mészbetétsáv. Tör. M.: 5,8 cm (VII. t. 8.).

– Tojásalakú testű, kisebb méretű, világosbarna urnalakú edény alsó része, valószínűleg tölcséres nyaka volt. A vállon és a fülek között széles mészbetétsávok, a kettő között vékony zeg-zug minta szakaszok, az alsó részen függőleges vonalkötegminta van. A fülön mészbetétdísz. Tör. M.: 10,8 cm (VIII. t. 3.).

– Egyenesen elvágott peremű, hordó alakú, világosbarna fazék két bütyökfogóval. Széles mészbetétsávok felett vékony zeg-zug minta szakaszok, alatta hálóminta díszíti. M.: 11,4, Pá.: 10,4 cm (VIII. t. 5.).

– Tölcséres nyakú, hordó alakú testű, szürkésbarna fazék törédekei. Peremén és vállán széles zeg-zug minta-szakaszokkal, alsó részén függőleges és ívelt vonalkötegekkel. M.: 11,6, Pá.: 15 cm (VIII. t. 6.).

– Tölcséres nyakú, kettős kónikus testű, szürkésbarna, egyfülű bögre. Vékonyfalú, felülete fényezett. Peremén széles mészbetétsávok, alatta zeg-zug minta-szakasz. A nyakhajlatban vékony mészbetétsáv, a vállon mészbetétes zeg-zug minta szakasz helyezkedik el. Tör. M.: 9,6 cm (VII. t. 7.).

– Ívelt nyakú, kettős kónikus testű, vörösesbarna egyfülű bögre törédekei. A nyakhajlatban és a hason széles mészbetétsávok illetve zeg-zug minta. Tör. M.: 5,6 cm (VIII. t. 4.).

– Tölcséres nyakú szürke bögre peremtörédeke, alsó szélén fogazott széles mészbetétsávdíszrel (VII. t. 6.).

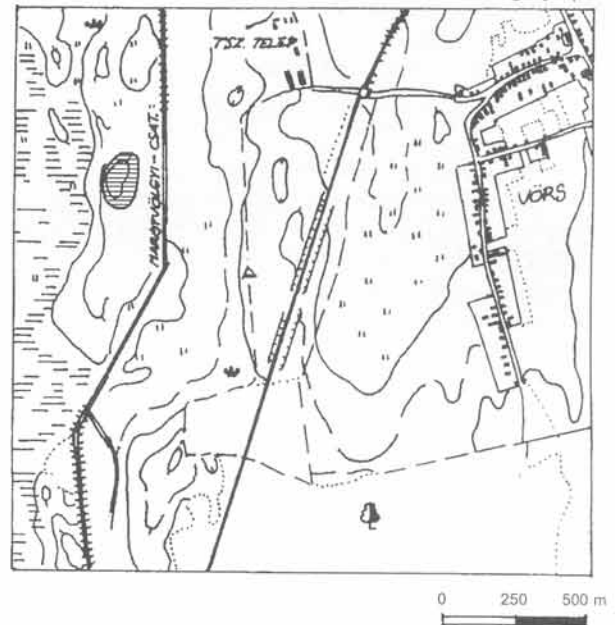
– Nyomott gömbös testű, vékonyfalú narancsszínű bögre oldaltörédeke, sorban egymás alá beszurkált W-mintákkal. Másodlagos égés nyomait mutatja (VIII. t. 1.).

A sírleírásokból látható, hogy a sírok többségét az építkezés során megbolygatták, valójában csak a 2. sír feltárásánál lehetett teljes régészeti mentést végezni. Ebből következik, hogy az edények és a hamvak helyzete nem mindig biztos a gépi munka bolygatása miatt, és ugyanez okozhatta, hogy néha nem sikerült a hamvakat megfigyelni. A sírok rítusáról is keveset mondhatunk emiatt. Az 1. sírről csupán annyit tudunk a kőművesek elmondása alapján, hogy "az edények egymáson voltak". A 2. sírban a szájjal lefelé fordított edények közül a napló szerint "néhányikben hamvak voltak, (edénnyel együtt szedtük fel)". A 6. sírban az edényben és körülötte is voltak hamvak, a 7. sírban előkerült hamvakról nem tudjuk, hogy a síron belül honnan származnak. A 8. sírban az urnában, az egyik bögrében és az edénytörédek között is voltak kalcinált csontok, míg a 9. sírből hamvakról nincs adat. A rítusról tehát annyi foglалható össze, hogy a 2. sír valószínűleg szórthamvasztásos rítusú volt, az edényekbe került hamvakat az edények szájjal lefelé fordított helyzetével magyarázhatjuk. A 6. sír valószínűleg urnás rítusú lehetett; ezt támasztja alá, hogy az edény erősen bolygott volt, a körülötte levő hamvak a széttört urnából származhattak. Hasonló lehetett a helyzet a 8. sírban is, ahol két edényben és a cserepek között is voltak hamvak – utóbbiak valamelyik széttörtött edényből szóródhattak szét. Az értékelhető adatok alapján tehát a hat sír közül egy szórthamvas és két urnás sírra követ-

keztethetünk, háromnál a rítus nem állapítható meg. A mellékletek között az edényeken kívül két sírban volt bronz hajkarika (2. és 7. sír; II. t. 1., VI. t. 8.), az egyiknél bizonyos, hogy a halottal együtt a máglya tűzébe került, hiszen megégett. A 7., 8. és 9. sírban az edények része is másodlagos égés nyomát mutatja, esetenként egészen elformátlanodtak, felületük hólyagosná vált. A 2. sírban ezen kívül egy kovapengét is találtak, a 7. számú edényben pedig vörös földet figyelt meg az ásató (okker?). Érdemes még megemlíteni a 2. sírt borító nagy edényeket. A három edény közül az egyik nagyrészt ép volt, ez a temetés közben is összetörhetett, vagy összetörték; a másik kettőt azonban bizonyosan törédek formájában helyezték a sírba, kifejezetten a sír leborításának céljával.

Vörs-Papkert B

A lelőhelyen a kis-balatoni leletmentő ásatások keretében 1984–1994. között a mészbetétes kerámia kultúrája hamvasztásos temetőjében 45 sírt tárt fel Honti Szilvia, Költő László és Németh Péter Gergely (5.

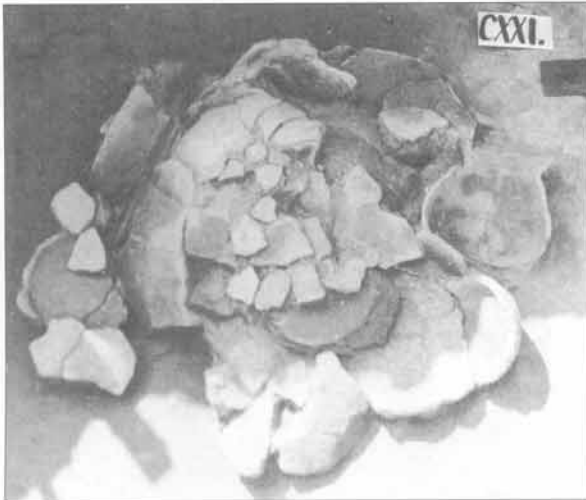
5. kép: Vörs-Papkert B. A lelőhely elhelyezkedése

kép).⁶ A sírok többsége a kultúra klasszikus időszakába tartozik, de néhányban olyan kerámia-anyag is volt, mely a korai időszak leletanyagával mutat rokonságot. Ezek a CXXI,⁷ a CXLIX. és a CLI. sírok, melyek a temető déli részén kerültek elő, fiatalabb sírokkal egy csoportban.

CXXI. sír

A sírgödör kerekhez közelítő ovális, alja egyenes (átm.: 66x76 cm, alja 115 cm-en). Az aljára szórt kevés kalcinált csontra kisebb edényeket borítottak, s ezeket négy

nagyobb edény töredékeivel (XI. t. 1, 6, XII. t. 1–2.) fedték le (104 cm-es mélységben). A sírgödört gyengén faszenes, a halotti máglyáról származó föld töltötte ki. A hamvak között egy *bronz hajkarika* töredékei (XII.t.3.) kerültek elő (6–7. kép).

6. kép: Vörs-Papkert B, CXXI. sír. A sírt borító edények.

– Tölcséres nyakú, tojásalakú testű, barna *urnaalakú edény*, két kis füllel. Peremén fogazott széles mészbetétsávok, vállán mindkét szélén fogazott mészbetétes szakasz. Hasán és a fülek között fogazott és sima szélű széles mészbetétsávok, alul két vízszintes vonalszakaszból induló fésűs vonalkötegek. Peremén széles tekercselt pálcikás technikával, hasán ezt a technikát utánzó bekarcolással kialakított a mészbetét-ág. A vállat díszítő minta két oldalán bekarcolt, stílizált emberalak. Erősen kiegészített. M.: 16,6-17,2, Pá.: 15,4 cm (XI. t. 1.).

– Tölcséres nyakú, gömbös testű, töredékes, nagyméretű, világosbarna *mély tál vagy tálfazék*. Nyakhajlatában felül fogazott mészbetétes sáv, hasán eredetileg négy, mészbetétes díszű fül volt, ezek között fogazott szélű mészbetétsáv, a fülek fölött zeg-zug minta. Alsó része vonalkötegdíszes. Részben kiegészített. M.: 33,5, Pá.: 37 cm (XII. t. 2.).

– Ívelten kihajló peremű, hordó alakú, nagyméretű, barna *fazék*, függőleges vonalkötegdíszsel. M.: 28-30,5, Pá.: 27 cm (XII. t. 1.).

– Egyenesen elvágott peremű, hordó alakú, barna *fazék*, két fogóbütyökkel, pereme alól induló függőleges vonalkötegmintával. Erősen kiegészített. Tör. M.: 15,4, Pá.: 14,8 cm (XI. t. 6.).

– Tölcséres nyakú, tojásalakú testű, miniatűr, világosbarna *urnaalakú edény*, hasán két kis füllel. Peremén és hasán vékony vonallal kísért széles mészbetétsáv, nyakhajlatában vékony vonalminta, vállán vékony vonallal is hangsúlyozott széles, felül fogazott mészbetétsáv szakaszok. Pereme rovátkolt. M.: 9,2, Pá.: 8 cm (XI. t. 2.).

– Tölcséres nyakú, tojásalakú testű, kisméretű, szürkésbarna *urnaalakú edény*, hasán két kis füllel. Rovátkolt szélű peremén zeg-zug mintával tagolt széles mészbetétsávok. Vállán a felül fogazott széles mészbetétsávokat alul zeg-zug vonal kíséri, ebből rácsmintával kitöltött háromszögek nyúlnak ki. A mészbetét-díszes fülek fölött ez utóbbi minta ismétlődik. Hasán fogazott és sima szélű mészbetétsávok. Csak a felső része fényezett. M.: 11,6, Pá.: 9,6 cm (XI. t. 3.).

– Egyenesen elvágott peremű, hordó alakú, szürkésbarna, kis *fazék*, két rovátkolt szélű, mészbetétdíszes bütykfogóval. Kettős vízszintes és függőleges mészbetétsávok, zeg-zug vonalszakaszok díszítik. M.: 7,8, Pá.: 8 cm (XI. t. 4.).

– Tölcséres nyakú, nyomott gömbös testű, világosbarna, egyfülű *bögre*. Pereme alatt két mészbetétsáv, az ezek között kihagyott rész rovátkolt. Vállán hasonló minta van, az alsó mészbetétsáv nélkül. Nyakhajlatában és fülén vékony mészbetétes vonal. M.: 5,6, Pá.: 6 cm (X. t. 4.).

– Ívelten kihajló peremű, nyomott gömbös testű, S-profilú, világosbarna, egyfülű *bögre*. Pereme alatt vékony zeg-zug minta szakaszok. Nyakhajlatában a széles mészbetétsávokat felül rövid fogazás szakaszok tagolják, vállán pontban záródó háromszögek és vékony vonaldísz. M.: 7,2, Pá.: 8 cm (X. t. 5.).

7. kép: Vörs-Papkert B, CXXI. sír. A hamvakra tett kisedények.

– Ívelten tölcséres peremű, nyomott gömbös testű, barna színnű *mély tál vagy tálfazék*. Peremén fogazott szélű széles mészbetétes sáv, nyakhajlatában széles mészbetétes sávokból kinyúló háromszög-párok, alatta zeg-zug vonalszakaszok. Alsó részén hálóminta, fülén két vonal. Csak az edény felső része fényezett. M.: 12,4, Pá.: 18 cm (X. t. 8.).

– Tölcséres nyakú, gömbös testű, barna, miniatűr *tálfazék*. Peremén és nyakhajlatában széles mészbetétsáv, ez utóbbin V-alakú minta, alatta vékony vonal. Oldalát a fül alatt és kétoldalt egymás alá bekarcolt vékony zeg-zug vonalszakaszok (W-alakú minta) díszítik. Erősen kopott, kiegészített. M.: 4, Pá.: 6 cm (X. t. 3.).

– Tölcséres nyakú, gömbös testű, szürkésbarna, miniatűr *tálfazék*. A peremét díszítő, alul fogazott, széles mészbetétsávot hullámos bordaszakaszok tagolják. Nyakhajlatában vékony vonal, vállán laposvégű eszközzel mélyen bebökődött mészbetétsáv-szakaszok. Fülén mészbetétes vonal. Alsó részén hálóminta. Felső része fényezett, alul matt. M.: 6,8, Pá.: 8,8 cm (X. t. 6.).

– Félgömbös testű, vörösbarna, kisméretű *mély tál*, ívelten kihajló rövid peremmel. Peremén és a széles mészbetétsávokat elválasztó bordákon rovátkolt szakaszok. A mészbetétsávokból kis háromszögek és bevéselt vonalak nyúlnak le a hasra. Rosszul kiégetett, erősen kiegészített, egy vagy két kis füle lehetett. M.: 6,4, Pá.: 10,6 cm (X. t. 7.).

– Csonkakúp alakú, barna, kis *tál vagy fedő*. Peremén fogazott szélű mészbetétsáv, melyet vékony, bekarcolt mészbetétes vonalak kísérnek. Vékony vonalak díszítik az edény alját és oldalát is. Füle hiányzik. M.: 3, Pá.: 9 cm (XI. t. 5.).

8. kép: Vörs-Papkert B, CXLIX. sír.

CXLIX. sír

Sérülten került elő, csak az urna alja maradt meg eredeti helyzetében (átm.: 32 cm, alja 60 cm mélységben). Benne, a hamvakon három fazék, az urna mellett két összeégett, eltorzult bögre töredékei voltak (8. kép).

– Tölcséres peremű, nagyméretű, öblös, barna *edény* (tálfazék?) néhány töredéke. Nyakhajlatban széles mészbetétes sáv, oldalán fogazott szélű minta nyoma. Alsó részén függőleges vonalkötegmintá.

– Egyenesen elvágott peremű, hordó alakú, szürkésbarna *fazék*. Pereme alatt széles, fogazott szélű mészbetétsáv és zeg-zug minta szakaszok vannak, oldalán függőleges, szintén fogazott szélű mészbetétsáv nyúlik le. M.: 8,2, Pá.: 7,8 cm (IX. t. 1.).

– S-profilú, szürke színű *bögre* töredékei, nyakhajlatában szalagfüllel. Pereme alatt zeg-zug minta szakaszok, nyakhajlatában három széles mészbetétsáv, a sávokat elválasztó lécs fogazott. A sávok alatt folyamatos zeg-zug minta. Tör. M.: 6,2 cm (IX. t. 2.).

– S-profilú, szürke színű *bögre* töredékei, peremből induló szalagfüllel. A nyakhajlatban körbefutó széles mészbetétes sávokat megszakító háromszögek alatt 3-3 benyomott pont. Az alsó sávot vékony vonal kíséri. Tör. M.: 8 cm (IX. t. 3.).

– Ívelt peremű, hordó alakú, szürkésbarna *fazék*, pereme alatt két bütykfogóval. Pereme szakaszosan rovátkolt, nyakhajlatában vízszintes, oldalán függőleges széles mészbetétes sávok díszítik. M.: 9,4 cm (IX. t. 4.).

– Tölcséres nyakú, gömbös testű, barna színű *fazék*. Pereme rovátkolt, alatta széles mészbetétes sávok. Vállán zeg-zug vonalszakaszok, alattuk vonalköteg-minta. M.: 10,8, Pá.: kb. 13 cm (IX. t. 5.).

CLI. sír

A sírgödör ovális foltját (70 cm mélységben), részben azon túlnyúlva, egy nagy és egy kisebb fazék töredékei fedték, ezek között és a sír alján egy tálfazék néhány töredéke volt (XII. t. 4–5., IX. t. 7.). Az ovális, meredek falú, viszonylag mély sírgödör (átm.: kb. 32x42 cm, alja 100 cm mélységben) alján, a hamvakon, két azonos

formájú, hasonló méretű mélytál és egy fazék állt. (9–10. kép).

– Ívelten kihajló peremű, hordó alakú testű, világosbarna *fazék*, függőleges vonalkötegmintával. Tör. M.: 40 cm (XII. t. 4.).

– Ívelten kihajló peremű, hordó alakú testű, kisebb barna *fazék*, függőleges vonalkötegmintával. M.: 18 cm (XII. t. 5.).

– Ívelten tölcséres peremű, gömbös testű, világosbarna színű *mély tál* vagy *tálfazék* töredékei, függőleges vonalkötegmintával (IX. t. 7.).

– Egyenesen elvágott peremű, hordó alakú, világosbarna *fazék*, rovátkolt fogóbütykökkel. A két vízszintes, fogazott szélű illetve zeg-zug vonallal kísért széles mészbetétes sávból függőleges, széles mészbetétes sávok futnak le. M.: 11, Pá.: 11 cm (IX. t. 6.).

9. kép: Vörs-Papkert B, CLI. sír. Edények a sírgödörben.

– Tölcséres nyakú, gömbös testű, barna *mély tál* vagy *tálfazék*. A nyakhajlatban széles, alul fogazott szélű mészbetétsáv, fölötté háromszögek, a vállán rövid zeg-zug minták díszítik. Gyengén kiégetett. M.: 9,2 cm (X. t. 1.).

– Tölcséres nyakú, gömbös testű, barna *mély tál* vagy *tálfazék*. Peremén egy, a nyakhajlatában két, alul finom zeg-zug mintával kísért széles mészbetétsáv között nagy, kettős háromszögek díszítik. Oldalán függőlegesen lefutó kettős mészbetétes sávok vannak. M.: 9,1, Pá.: 11,8 cm (X. t. 2.).

Az itt bemutatott három vörsi sírből kettő szórthamvasztásos (CXXI, CLI. sír), egy urnás rítusú (CXLIX. sír). A szórthamvasztásos rítusúaknál a jutai 2. sírhoz hasonlóan a hamvakra helyezett kisebb edényeket nagyobb - többnyire a házikeramia közé sorolható - hombárok illetve fazekak töredékei fedték. A biztosan bolygatatlan CXXI. sírnál bizonyítható, hogy a fedő edények hiányosan, összetörve kerültek a sírba. Az urnasírnál a kisebb edények a hamvakon álltak az urnában.

A CXXI. sírban egy bronz hajkarika is volt (XII.t.3.). Ezt vékony bronzhuzalból alakították ki, eltérően a jutai 2. és 7. sír megvastagított végű hajkarikáitól.

Edénytípusok

Urnák, urnaalakú edények

A jutai 2. sír 6. edénye (V. t. 1.), a 9. sír töredékes urnaalakú edénye (VIII. t. 3.) és a vörsi CXXI. sír három különböző méretű urnaformája (IX. t. 1-3.) sorolható ide. Edényeink tojástestűek, magas nyakukkal már kevésbé emlékeztetnek a kisapostagi kultúra⁸ urnatípusára, sokkal inkább a késő kisapostag – korai mészbetétes időszak továbbfejlődött, karcsúbb urnáihoz hasonlítanak.⁹

Az urnák másik, kettős csomakúpos testű változata a 7. sírban került elő (VI.t.9). Legjobb formai párhuzamait Királyszentistvánról ismerjük, ezek díszítése azonban már későbbi időszak jellemzőit mutatja.¹⁰

Az edények egy részének peremén a díszítés mészbetétága (V. t. 1, XI. t. 1.) még a késő kisapostag – korai mészbetétes fázis széles tekerceselt pálcikás hagyományait folytatja, azonban ilyen széles és már csak a technika utánzataként értékelhető megvalósítása a mészbetétes kerámia kultúrája korai időszakában fordul elő;¹¹ más részüknél a peremdíszítés mészbetétégának kialakítása (XI.t.2-3) a klasszikus mészbetétes időszakra jellemző besimitott technikával készült. A has széles mészbetétsávós díszítésével a fülek magasságában és a zeg-zug vonal szakaszokkal, illetve az edények alsó részén a függőleges vonalköteg-díszsel a késő kisapostag – korai mészbetétes fázisban találkozunk. Eltér azonban ez utóbbi időszaktól a fülek díszítése. A fülek közötti minta szélesebb, két sávban fut, a sávok lapos eszköz végének benyomkodásával való készítése mellett a besimitott mészbetétég is előfordul. Nem voltak jellemzőek az említett korszakra az edény vállán és a fülek felett elhelyezett minták: itt sima és fogazott szélű mészbetétes sáv-szakaszokat és zeg-zug mintát találunk; kivétel ez alól a vörsi CXXI. sír egyik edénye, melynél a vállon elhelyezett minta nem szakaszos, hanem végigfutó sáv, amit rácsmintával kitöltött háromszögek is kísérnek. Szintén csak ennek a sírnak az edényein találkozunk benyomott pontdíszsel (XI. t. 1, 3.).

Széles, fogazott szélű mészbetétsáv és zeg-zugvonalak, vonalszakaszok kombinációjával díszített tojástestű, tölcséres nyakú urnákkal és urnaalakú edényekkel mind az észak-, mind a dél-dunántúli csoport idősebb sírjaiban találkozunk: Királyszentistván 12, 29. sír, Bonyhád 4, 5, 18, 19. sír, Decs-Városhely-dűlő, Pécs-Makáralja, Szebény 17, 18. sír, Szakály 5. sír, de az utóbbi kivételével a többi sír edényei között fiatalabb formák és fiatalabb díszítőmotívumok is előfordulnak.¹²

Bögrék

A jutai 2. és 9. sír egyik bögrétípusa (III. t. 3., IV. t. 1, 4., VII. t. 6-7.) még igen közel áll a kisapostagi kultúra bögréiből a késő kisapostag - korai mészbetétes időszakban tovább fejlődött tipushoz az edénytest közepén elhelyezkedő súlypontjával,¹³ bár a nyomott gömbös test inkább kettős kónikussá válik. Eltér ezektől a

jutai a 2. és 8. sírban található változat, melynek hasa mélyebben helyezkedik el, súlypontja az edénytest felénél lejjebb került (III. t. 2., VII. t. 4.).

Ezek az edényeken a késő kisapostag - korai mészbetétes időszakban általánossá váló, a peremet díszítő széles tekerceselt pálcikás technikával készített minta még mindig megvan, a motívumok sem lettek bonyolultabbak. A mészbetétsávok közötti beszúrkálás (I. t. 1., III. t. 2.) sem új elem, már az említett időszakban, sőt a kisapostagi kultúrájánál is fellelhető.¹⁴ A technika változását tapasztalhatjuk azonban a 2. sír 9. és 8. edényénél (IV. t. 1, 4.), ahol a széles mészbetétágyat lapos eszköz végének benyomkodásával állították elő. Ez utóbbi technika is a késő kisapostag - korai mészbetétes fázisban lépett fel, de az edények peremének díszítésére nem alkalmazták; megjelenése a peremen már a mészbetétes kerámia kultúrája korai időszakára tehető.¹⁵ A bögrék válla is díszített - ez már megjelent a késő kisapostag - korai mészbetétes időszakban is, de akkor főként a nyakról lecsüngő díszítés volt jellemző,¹⁶ most a hashoz közelebb kerül a minta és egyszerűbbé válik: széles vízszintes sávokat vagy zeg-zug vonalszakaszokat találunk itt, ezeket is széles lapos eszköz benyomkodásával készítik. Pontos megfelelőjét ismerjük a korai dél-dunántúli mészbetétes fázisra datált szakályi 5. sírből.¹⁷

Továbbfejlődött formát mutatnak a jutai 7. és 8. sírok és a vörsi CXXI. sír bögréi (VI. t. 5-6., VII. t. 1., X. t. 4.). Ezeknek az edényeknek a peremdíszítése részben széles tekerceselt pálcikás technikával készült (VII. t. 1.), a kisapostagi kultúrájánál már meglévő sakktable-szerű mintát kialakítva (VI. t. 5.), de részben már eszközzel besimitott sima mészbetétággal (VI. t. 6., X. t. 4.). E bögrékre is jellemző az edények vállát betakaró illetve a hasára lehúzó függőleges és vízszintes sávokból álló mészbetétes díszítés. Ezekkel az edényekkel teljesen megegyező formájú és díszítésű edényeket a nyergesújfalui temető Torma I. által a tokodi csoport fiatalabb szakaszába sorolt sírjaiban találjuk meg.¹⁸

A jutai 9. sír ívelt oldalú bögréje (VIII. t. 4.) valószínűleg a késő kisapostag - korai mészbetétes fázis harangalakú bögréinek leszármazottja.¹⁹ Díszítése széles lapos eszköz benyomkodásával készült mészbetétes sávokból áll, amelyek mind a nyakhajlatban, mind a fül alatt végighúzódnak. Ez az íveltebb forma az előbb leírt típus mellett (VII. t. 1., X. t. 4.) már az észak-dunántúli mészbetétes csoport egyik bögrétípusa közvetlen előzményének tekinthető, díszítése is ezt jelzi. Egyértelműen az észak-dunántúli csoport bögréi közé sorolhatók az ívelt nyakhajlatban húzódo mészbetétes sávokkal díszített S-profilú bögrék a vörsi CXLIX, és CXXI. sírokban (IX. t. 2-3, X. t. 5.). Míg a korábban tárgyalt tölcséres peremű bögrék már nem fordulnak elő a királyszentistváni temető sírjaiban, addig a vörsi sírok említett edényeivel megegyező ívelt oldalú, széles sávós díszítésű bögrék több példányban is megvannak, peremből induló vagy nyakat áthidaló füllel.²⁰

Több jutai és egy vörsi bögre fülén is megtaláljuk a

végighúzódo mészbetétes vonalat (III. t. 2-3., IV. t. 1., 4., VI. t. 5., VII. t. 1, 4., XI. t. 4.); e keskeny vonal inkább a mészbetétes kerámia kultúrája bekarcolt, vékony fül-díszítésével hozható rokonságba, mint a késő kisapostag - korai mészbetétes időszak széles tekerceselt pálcikával készített sávós díszével.²¹ Ugyanezt támasztja alá a 2. sír egyik bögréje fülén megfigyelhető eszközbenyomkodásos technika is (IV. t. 2.). Szokatlan a jutai 7. sír bögréjének nyakhajlatát áthidaló apró füle (VI. t. 6.).

Hordó alakú edények

Szintén a kisapostagi kultúrából²² hagyományozódott a késő kisapostag - korai mészbetétes időszakba az egyenesen elvágott peremű, hordóalakú edény, pereme alatt rendszerint fogóbütyökkel,²³ s fennmaradt a mészbetétes kerámia kultúrája életének végéig. A típus fejlődése főleg a díszítés változásában követhető nyomon. A jutai 1. (I. t. 4-5.), 2. (IV. t. 3, 5, 6.) és 9. sírok (VIII. t. 5.), valamint a vörsi CXXI. (XI. t. 4.), CXLIX. (IX. t. 1.) és CLI. sír (IX. t. 6.) hordóalakú edényeinek egy része még közel áll a késő kisapostag - korai mészbetétes fázisban szokásoshoz²⁴ (I. t. 4., IV. t. 5.). Az egyre szélesedő díszítőminták, a hasra lenyúló mészbetétes sávok és az egy pontból kiinduló hármast vonalkötegminta (mely hálómintába rendeződhet) miatt többségüket már egyértelműen a mészbetétes kerámia kultúrája ilyen edényei közé sorolhatjuk. Erre utal az is, hogy tekerceselt pálcikás technikával illetve ennek utánzatával már csak két edény mészbetétes készült (IV. t. 6., IX. t. 1.), a többi eszközbenyomkodással és besimítással készítették (I. t. 4-5., IV. t. 3., VIII. t. 5., IX. t. 6., XI. t. 4.). Itt tárgyalt sírjaink keltezéséhez jó támpontot nyújt a bonyhádi 10. sír egyik edénye, mely a hason látható függőleges mészbetétesávval és vonalkötegmintával igen hasonlít a jutai 2. sír 11. edényére (IV. t. 6.).²⁵ Ugyanezen sír 7. edényéhez (IV. t. 3.) részben hasonló egy Szakályon talált fazék, melynek alsó része azonban a dél-dunántúli csoportra sokkal jellemzőbb sűrű vonalkázással díszített.²⁶ Ez utóbbi jutai edényen és a 9. sír fazekán (VIII. t. 5.) az észak-dunántúli csoportra jellemző hálós vonalkötegminta és a perem rovatkolása is megjelenik, és így a jutai együttes legfiatalabb edényei közé tartoznak.

A hordó alakú edényektől csak kissé kihajló peremében tér el a vörsi CXLIX. sír töredékes fazeka (IX. t. 4.); díszítése megegyezik az előbbiekével, de a pereme végig rovátkolt. Formájában és díszítésében is jó párhuzamait találjuk a bonyhádi temető 7. sírjában.²⁷ Ez az edényforma a későbbiekben a dél-dunántúli mészbetétes leletanyagban él tovább.

Két további hordótestű edényen csak vonalkötegdíszítést találunk, mely a házikerámiára jellemző. A 9. sír miniatűr edényének alsó részét a déli csoportban jellemző²⁸ sűrű, lefutó vonaldísz borítja (VII. t. 2.), míg a vörsi CXXI. sír edényét perem alól induló vonalkötegdíszíti (XI. t. 6.). Előzményük megvan a késő kisapostag - korai mészbetétes időszakban,²⁹ és a forma továbbél a mészbetétes kerámia kultúrája klasszikus időszakában is.³⁰

Mély tálak vagy tálfazekak

Ez az edénytípus a kisapostagi kultúra füles fazekából³¹ fejlődött tovább a késő kisapostag - korai mészbetétes időszakban.³² Az itt is használt mély tál vagy tálfazék kifejezés azonban az edény arányainak megváltozását (teste öblösebb, alacsonyabb), annak az eddigőtől eltérő irányba fejlődését fejezi ki.³³ Díszítése is bonyolultabbá válik, mint a késő kisapostag - korai mészbetétes időszakban, amikor a peremen kívül csak a vállat díszítették, inkább csak a nyakhajlatról "lelógó" mintákkal. A jutai edények hasán vízszintesen elhelyezett és az edény egész oldalán lenyúló széles mészbetétesávok jelennek meg (I. t. 3., III. t. 4-5., VII. t. 8.). A peremdísz mészbetéteságya legtöbbször széles tekerceselt pálcikával készült (I. t. 3., III. t. 4-5., VII. t. 8.), de előfordul a besimított is (III. t. 1.); a has mintáit széles lapos eszköz végével készítik (I. t. 3., III. t. 4.). Az edények fülének mintája is megváltozik. Ennek az edénytípusnak fejlettebb változatait találjuk meg a vörsi sírokban: általában besimítással alakították ki a mintát (X. t. 1-3, 6, 8.), és csak egy esetben találkozunk az edény oldalára lenyúló mészbetétesávval (X. t. 2.); a CXXI. sírnál az edények alsó részét párhuzamos vonalakból álló (X. t. 6.) illetve vonalköteges (X. t. 8.) hálóminta díszíti. A nyakhajlat ívelt kiképzése az itt elhelyezett széles mészbetétesávval (X. t. 8.), és a peremből induló fül is (X. t. 1-2, 8.) a mészbetétes kerámia kultúráján belül a jutaihoz képest fejlettebb idősakra utal. Tálfazekakat egyetlen, a nyakat áthidaló füllel a dél-dunántúli csoport korai anyagában találunk (Bonyhád),³⁴ fejlettebb formájukban nyomott gömbös testű tálakká alakulnak, esetenként két füllel (Bonyhád, Szebény).³⁵ A nyakat áthidaló fülű változat az északi csoportban ritka (Királyszentistván 29. sír, Nagylók),³⁶ peremből induló füllel viszont az északi csoport egyik mélytál típusának³⁷ korai formáját láthatjuk benne.

A jutai 7. és 9. sírban ennek az edénynek még jobban kiöblösödő, nagyméretű változatát is megtaláljuk (V. t. 3., VIII. t. 2.). Mindkettő esetében változást jelent, hogy a fül nem a nyak és váll törésvonalát íveli át, hanem lejjebb helyezkedik el: a nyaki törésből indul ki és a vállra támaszkodik.³⁸ Formája alapján ebbe a típusba sorolható a CLI. sírt borító töredékes edény is (IX. t. 7.). Durva kivitele, lefutó párhuzamosokból álló díszítése alapján a házikerámia közé tartozik.

Ezekből a mély tálakból alakulhattak ki a nagy, hombárméretű négyfülű tálfazekak, melyeket a jutai 2. sírban és Vörsön is (II. t. 2-4., XII. t. 2.) a sírok borítóedényeként találunk meg. Ez a forma a mészbetétes kerámia kultúrája klasszikus időszakában is megtalálható az észak-dunántúli csoport sírjaiban (Királyszentistván, Zamárdi).³⁹

Fazekak

Szintén a kisapostagi kultúrából öröklődő forma.⁴⁰ A késő kisapostag - korai mészbetétes fázisban díszítetlen, házifazék változatként⁴¹ ugyanúgy továbbél, mint díszedényként.⁴² A jutai 1. (I. t. 6.) és 2. sírban (IV. t. 2.) illetve a vörsi CXLIX. sírban (IX. t. 5.) még ez utóbbi

időszakhoz közel álló díszedények vannak. A házikerámiához sorolhatók a jutai 9. (VIII. t. 6.) és 8. sír fazekai (VII. t. 3., 5.; a kis fazék a nagyobb miniatürizált változata), továbbá a CXXI. és CLI. sírokat borító nagyobb edények (XII. t. 1, 4-5.), melyek semmiben sem különböznek a mészbetétes kerámia kultúrája északi és déli csoportjánál (pl. Királyszentistván, Kölesd)⁴³ megtalálható formától; az alsó rész függőleges vonalköteg-vagy hálómintája pedig egyértelműen az északi csoporttal rokonítja őket.

Részben megváltozott arányú, nyúltabb testű, fogóbütyökkel ellátott fazék vagy csupor is előfordul az 1. sírban (I. t. 7.). A perem széles tekerceselt pálcikával készített mintája még a késő kisapostag - korai mészbetétes időszaktól öröklődik tovább, a váll és a has díszítésekkel való beborítása azonban a mészbetétes kerámia kultúrája időszakára jellemző. Ez a forma a mészbetétes kerámia kultúrája korai időszaka előtt nincs meg, jó párhuzamait az északi csoportból ismerjük (Királyszentistván), ritkán a déli csoportnál is előfordul (Szébeny, Bonyhád, Kölesd).⁴⁴

Csuprok

A mészbetétes kerámia kultúrája déli csoportjának korai fázisában fordul elő a jutai 1. sír jellegzetes csupora (I. t. 2.), közeli párhuzamait Szajkon, Bonyhádon, Szébenyben, Pécs-Mecsekszabolcson találjuk meg.⁴⁵ Ritkán az Észak-Dunántúlon is megvan.⁴⁶ Lapos eszköz végével készített mészbetétágya is a korai mészbetétes időszak jellemzője.

Eltér az előzőtől a 7. sír nyomott gömbös testű, kétfülű, eredetileg tölcseres nyakú edénykéje (VI. t. 4.). Testén függőlegesen átfúrt fülek helyezkednek el. Rokoni a déli mészbetétes csoportnál (Márok)⁴⁷ fordulnak elő; díszítése a korai mészbetétes időszakhoz köthető.

Egyéb edénytípusok

Egyértelműen a déli mészbetétes csoport korai időszakából ismert a jutai 7. sír kis pohara (VI. t. 7.). Megfelelői Bonyhádon, Szébenyben vagy Kölesd-Téglagyárnál találhatók meg.⁴⁸

Érdekes edénykéik töredékei találhatók még a 7. sírban (VI. t. 1-3). Valószínűleg az északi mészbetétes csoport ún. tojástartó edényeinek előzményeként értékelhetők. Szokatlan, szélesen kiöblösödő formájuk azonban nem hasonlít a későbbi karcsú, tojásalakú testhez.⁴⁹ Ugyanígy az egész peremet és vállat beborító széles mészbetétésávok és az alsó részen látható vonalkötegdísz sem fordul elő később. Pontos párhuzamukat a Nyergesújfalu-Viscosa gyári temető 184. sírjában találtuk meg, melynek kora teljes mértékben az eddig tárgyalt időszaknak felel meg.⁵⁰ Testük formája megegyezik a bögrékével, lényegében csótalpra állított bögrék. Ugyanezt figyelte meg Torma I. a tokodi csoport bögrétípusát illetően a nyergesújfalu talpas edénykénél.

A vörsi CXXI. sír kis csonkakúpos fedője (XI. t. 5.) csak az észak-dunántúli csoportban fordul elő, vékony mészbetétes vonalakkal álló díszítése is e csoporthoz köti.⁵¹

A korábbi kutatás a mészbetétes kerámia kultúrája emlékményét főként a kerámián megfigyelhető területi különbségek illetve a temetkezési rítus alapján választotta csoportokra.⁵² A kultúra leletanyagának kronológiai szétválasztását először Bóna I. végezte el; a királyszentistváni temető alapján az észak-dunántúli csoport három fázisát különítette el.⁵³ A Dél-Dunántúl mészbetétes leletanyagát Torma I. választotta idősebb és fiatalabb fázisra; a késő kisapostag - korai mészbetétes (vagy kisapostag 3.) fázis kapcsán is foglalkozott⁵⁴ az azt követő korai déli fázissal. Ugyancsak ő tárgyalta az Esztergom környéki csoport kialakulását és az előzményeként értékelhető tokodi csoporttal való kapcsolatát.⁵⁵ Csányi M. szintén áttekintette a korai déli mészbetétes fázis jellemzőit a kisapostagi és a mészbetétes kerámia kultúrája közötti átmeneti időszak tárgyalásakor.⁵⁶ A jutai és vörsi leletek elemzésénél láthattuk, hogy a bemutatott sírok anyaga Észak- és Dél-Dunántúl mészbetétes kerámiás emlékményével egyaránt kapcsolatokat mutat. E kapcsolatok pontosabb meghatározása érdekében a kutatás eddigi eredményei alapján röviden összefoglaljuk a mészbetétes kerámia kultúrája korai korszakáról rendelkezésre álló ismereteket.

A szakály-vágóhídi leletek közlésekor Torma I. a Tolna és Baranya megye területén feltárt lelőhelyek anyagában világosan különválasztotta a dél-dunántúli mészbetétes csoport korai időszakára jellemző formai és díszítésbeli jellemzőket:⁵⁷ egyes kerámiaformákban (urna, bögre) még megtalálhatók a kisapostagi kultúra hagyományai, a korszak edénydíszítése szintén a kisapostagi kultúra díszítésvilágából és technikájából nőtt ki. A széles tekerceselt pálcikás mészbetétágyat - mely a késő kisapostagi-korai mészbetétes fázisra volt jellemző - ugyancsak széles, de már lapos eszköz végének benyomkodásával készített mészbetétágy váltja fel. Ugyanakkor az edényformák gazdagodnak (új csuporformák, szélesebb tálak alakulnak ki), és a díszítés is bonyolultabbá válik (megjelenik a vékony vonalakkal kialakított rácsminta és a nagyobb felületen elhelyezkedő mészbetétes dísz). Torma I. a korai vagy idősebb fázisba a Csalog J. által feltárt bonyhád-varasdi temetőben előkerült leletek mellett a szakályi 5. és 6. sírt és a szekszárdi és pécsi alcsoport még néhány lelőhelyét sorolta (Tolna megyéből számos publikálatlant is).⁵⁸ Újabb ismerhettük meg a szintén ebbe az időszakra keltezhető kölesd-téglagyári temetőt, melyet Szabó G. közölt.⁵⁹ A felsoroltak közül a szakályi 5. és 6. sír leletei fontosak számunkra, mivel itt került elő a jutai sírok egyik legjellegzetesebb típusa, a kisapostagi hagyományt őrző bögre pontos párhuzama; ezenkívül egy lengyeli bögre és bögrétöredék sorolható e típusba.⁶⁰ Ugyanígy a szakályi korai sírok többi lelete, az urna, hordóalakú fazék is közeli rokonságban állnak a jutai és vörsi sírok anyagával.⁶¹ Közeli párhuzamokat talá-

lunk Bonyhádon az urnák, a füles fazekak és a hordóalakú edények esetében.⁶² Az urnák megfelelőit megtaláljuk Decs-Városhely-dűlőn és Pécs-Makáralján is. A mély tálakkal, az urnákkal, a hordóalakú edényekkel és a csuprokkal szinte megegyező edények vannak Szajk-Téglagyár 1. és 3. sírjában.⁶³ Az urnákhoz, hordóalakú edényekhez, csuprokhoz hasonló fordulnak elő a szebény-farkasliki és -kétgáttetői temető idősebb sírjainak anyagában és Kölesd-Téglagyárnál is.⁶⁴ A jutai 7. sír tipikus dél-dunántúli pohara egyértelműen Bonyhád, Szebény, Kölesd-Téglagyár temetőiben van meg, azoknak nem is a legkorábbi sírjaiban. Alsónyéken a füles fazekak, hordóalakú edények és a csuprok megfelelőit találjuk meg.⁶⁵

Az észak-dunántúli mészbetétes csoport korai időszakára jellemző kerámia egyelőre nem kidolgozott. A Dél-Dunántúlon megfigyelt korai jellemzők nyomán Torma I. és Csányi M. is felvetette, hogy e fázis leletén is valószínűleg lapos eszköz végével benyomkodott széles mészbetétagyas minták lesznek jellemzők: Torma I. az esztergomi csoport korai időszakába sorolta az ilyen technikával készített díszítés alapján a nyergesújfalu-eternittelepi töredékeket,⁶⁶ Csányi M. az Ősinél talált széles mészbetétsávós leleteket tartotta hasonló korúnak.⁶⁷ A bakonyszentlászló-kesellőhegyi I. földvár⁶⁸ leletanyagában szintén megtalálhatók a széles, lapos eszköz végével készített mészbetétagyas díszű edénytöredékek. Nováki Gy. szerint a telep használatba vétele a néhány vékony és számos széles tekerceselt pálcikás díszű töredék alapján "a kispostagi kultúra késői szakaszával kezdődik".⁶⁹ A sánc építésének korát a széles eszközbenyomkodásos töredékek datálják az észak-dunántúli mészbetétes csoport korai időszakára; ez az időszak egyben a telep életének végét is megadja, később a földvár nem volt lakott. Az észak csoport korai jellemzőinek meghatározásához segítséget nyújthatnak az időben azt megelőző időszak, vagyis a késő kispostag - korai mészbetétes fázis⁷⁰ illetve a tokodi csoport leletei. Torma I. újabban különítette el a tokodi csoport fiatalabb fázisának, és az abból kialakuló korai esztergomi fázisnak jellemzőit a nyergesújfalu temető alapján.⁷¹ Segítséget nyújthat továbbá a királyszentistváni temetőben elkülönített 1-2. fázis vizsgálata is, melyekbe az észak csoport korai típusait sorolta Bóna I.

A jutai és vörsi sírok edényformáinak és díszítésének (motívumainak, technikájának) egy részét az Észak-Dunántúlon találtuk meg. Ilyenek a nagyméretű, négyfülü tálfazekak, melyek a jutai 2. sír és a vörsi CXXI. sír leborítására használt töredékekből voltak összeállíthatók. Közeli rokonukat Zamárdiból ismerjük. A vörsi S-profilú bögrék - melyeknek az előzménye is megvan Jután és Vörsön - párhuzamait Királyszentistvánon találjuk meg. Ugyanígy inkább az Észak-Dunántúlhoz kapcsolható az egyes jutai és vörsi fazekak, hordóalakú edények és tálfazekak alsó részén látható hálóminta. A déli mészbetétes edényeken ez a rész sűrű vonalkötegekkel borított; ez alól kevés kivétel van - ilyen a már említett egyik bonyhádi darab illetve

Szebény-Farkaslik egyik edénye.⁷² A csőtálpas edénykéek valószínűleg az északi csoport későbbi "tojástartó" típusaival állhatnak kapcsolatban, bár formájuk kevésbé emlékeztet a későbbi karcsú edényekre. Egyetlen ismert párhuzamuk a tokodi csoport területéről került elő, ez szintén az észak-dunántúli rokonságot erősíti, ugyanakkor feltesszük, hogy hasonló edénykéek talpcsöveiként értékelhetők a Szebény-Kétgáttető 15. sírjában illetve a Lengyelen talált, korábban spulnialakú idolként értelmezett töredékek.⁷³ Fentebb említettük, hogy néhány bögréknél is szoros rokonság figyelhető meg a tokodi csoporttal, mind formájukat, mind díszítésüket tekintve.⁷⁴ Szintén a tokodi csoporttal és a korai esztergomi csoporttal való kapcsolatra utalnak egyes Nyergesújfalu-Viscosa gyári urnák és tálfazekak.⁷⁵ Csak az északi csoportra jellemzők a kis fedők, ezek legkorábbi előfordulásának tekinthető a vörsi példány.

Már említettük, hogy a korai déli mészbetétes csoportra jellemző díszítőstílust Torma I. írta le.⁷⁶ Ennek elemei közül a széles, lapos eszköz benyomkodásával készített mészbetétagyakat nagy számban megtaláljuk a jutai edényeken, ugyanakkor még a széles tekerceselt pálcikával készített mészbetétagyak is megfigyelhetők. Ezeket a déli mészbetétes csoport korai fázisában szinte mindenütt vékony vonalakkal készült rácsminta kíséri - pl. Bonyhád, Szebény, Kölesd-Téglagyár, stb. Szakályon már a kispostagi hagyományokat őrző bögrén megjelenik,⁷⁷ ezzel szemben a jutai edényeken egyszer sem fordul elő. Ez alapján arra gondolhatnánk, hogy a jutai sírok idősebbek volnának az említett korai déli temetők sírjainál. A 7. sír tipikus déli pohara - mely e típusnak nem a legkorábbi formája⁷⁸ - azonban arra figyelmeztet, hogy ez a feltevés nem helytálló. Ugyanez mondható el a 2. sír 7. számú hordóalakú edénye alapján - a perem és a fogóbütyök bevagdálása későbbi, a mészbetétes kerámia kultúrája klasszikus időszaka felé mutató díszítés. Az észak párhuzamokat tekintve láthattuk, hogy főként a királyszentistváni (ma az északi mészbetétes kerámia klasszikus időszakába sorolt) temető legidősebb, vagy annál valamivel fiatalabb edényei között találunk megfelelőket (Királyszentistván 1-2. fázis).

Mindezek után felvetődik a kérdés, hogyan értékelhető a fent megismert leletanyag. Itt kell néhány szót említeni arról, hogy Somogy megyében a mészbetétes kerámia kultúrája klasszikus és kései időszakában a terület földrajzi elhelyezkedése (Dél-Dunántúl) ellenére az észak-dunántúli népesség élt, nemcsak a Balaton déli partján (pl. Zamárdi, Vörs),⁷⁹ hanem a Balaton parttól délebbre és a Kapos-mentén (Somogyvár, Somogyacsa, Taszár)⁸⁰ is. Somogy megye Dráva-menti lelőhelyein (pl. Komlósd)⁸¹ is csak kb. 50 %-ban találunk déli mészbetétes kerámiát.⁸² Ez arra utal, hogy a mészbetétes kerámia kultúrája korai időszakában a területen élt népességet észak-dunántúlinak kell tartanunk, hiszen ekkoriban kellett az északi mészbetétes kerámia jellemzőinek kifejlődnie. Az itt közölt sírok jellegzetességei alapján Jután az északi mészbetétes csoport edényművességének kialakuló időszaka fogható meg,

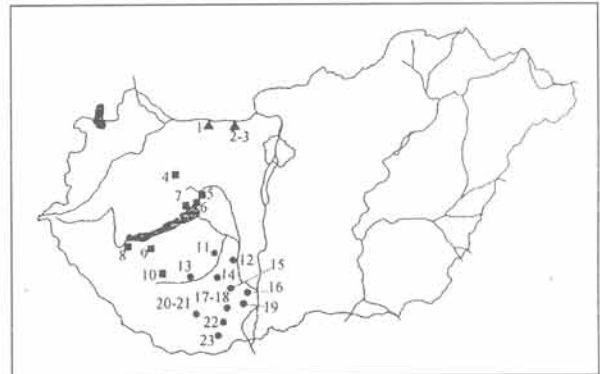
míg a vörsi sírok valamivel fiatalabbak, már közelebb állnak a fejlett észak-dunántúli időszakhoz -ld. a mély tálakat peremből induló fülükkel, és díszítésük technikájával, vagy az S-profilú bögréket. A CXXI. sírban a csak a fejlett északi mészbetétes kerámiára jellemző vékony vonalak és pontok kombinációjából álló mészbetétes díszítés megjelenése is ezt mutatja, míg Jután erre a díszítómódra csak egyetlen példát találunk. A jutai sírokba temetkező népesség életében tehát az észak-dunántúli jellemzők kialakulása éppen csak megindult, és a késő kisapostag - korai mészbetétes fázishoz közel álló kora miatt még számos közös (északi és déli) jellegzetességet hordoz. Ezzel magyarázható a korai déli csoport egyes formáinak és díszítési jegyeinek megléte, ugyanakkor mások (pl. rácsminta, sűrű vonalkötegdísz az edények alsó részén) hiánya, és a későbbi déli edények feltűnése.⁸³ A vörsi temetőbe is ebben az időszakban kezdtek temetkezni; itt a folyamatos fejlődés is megfigyelhető a mészbetétes kerámia kultúrája későbbi időszakában. A korai mészbetétes korszakba tartozhat a szintén Somogy megyei Buzsákról származó leletegyüttes egy része is: a tálfazék töredék és a hordóalakú edény jó párhuzama a jutai leleteknek, míg az alacsony talpon álló tojástartót(?) díszítése szintén az említett időszakba sorolja, formája azonban a karcsúbb, későbbi típus felé mutat.⁸⁴ A Balatontól északra eső területen a korai észak-dunántúli csoportba sorolható a Balatonfűzfőről⁸⁵ származó edények egy része (a hordóalakú edény, a mély tál, a fazék és talán a tojástartó a kis fedővel), és a Balatonalmádi-Káptalanfüreden feltárt temető⁸⁶ egyes sírjai, továbbá a már említett Ősi- és bakonyszentlászlói leletek. Ettől a területtől északabbra ugyanebben az időben a tokodi csoport fiatalabb időszaka illetve az ebből kifejlődő korai esztergomi fázis leletei találhatók meg (10. kép).

Jelentősége miatt külön is foglalkoznunk kell a vörsi CXXI. sír urna alakú edényén megfigyelt stilizált emberábrázolással (XI. t. 1.). A rajz elnagyoltan bekarcolt, fején két benyomott pontkör jelzi a szemeket, a felsőtestet függőleges, a karokat vízszintes bekarcolások mutatják. A körte alakú alsó rész valószínűleg bő szoknyát imitál, ennek körvonalában is megfigyelhetők pontkörök. A lelőhelyen a talajviszonyok miatt az edények többségénél a mészbetét nem maradt meg, ebben az esetben is csak valószínű, hogy az ábrázolást mésszel töltötték ki, így a szemek nem látszhattak.

Ez a motívum megegyezik az ún. emberalakos bronzcsüngőkkel; a vörsi ábrázoláshoz leginkább az Öregláról előkerült szórvány bronzcsüngő hasonlít.⁸⁷ A bronzcsüngővel együtt múzeumba került, sírokból származó kerámia az észak-dunántúli csoport klasszikus időszakába sorolható, és így alig fiatalabb leleteknél.⁸⁸ A kölesd-nagyhangosi leletben is megtalálhatók e csüngő változatai,⁸⁹ de a leletegyüttes össze-

tartozása vitatott.⁹⁰ Szintén nem egyértelmű a Méhi/Vcelince lelőhelyen, koszideri kincsben talált töredékes csüngő datálása.⁹¹ Az emberalakú csüngővel megegyező ábrázolás feltűnése a vörsi CXXI. sírban mindenesetre bizonyítja, hogy ezek a mészbetétes kerámia kultúrája idősebb szakaszának elejétől előfordulnak a kultúra leletanyagában.

A tárgyalt formát az ún. fésűcsüngők - melyek valószínűleg férfialak stilizált megformálásai - "női megfelelőjeként" értékelte a kutatás.⁹² A fésűcsüngők ábrázolását is megtaláljuk edényeken, szintén az észak-dunántúli mészbetétes csoport területén.⁹³ Így egy Nagylokról származó függeszthető edényen⁹⁴ és egy hasonló formájú és díszítésű edényen a közöletlen siófok-balatonszéplaki temető 70. sírjának anyagában.⁹⁵ Ugyanez a motívum tűnik fel Mosonszentmiklós-Jánosházapusztán a 19. sírban, egy urnaként használt függesztőfüles korsón.⁹⁶ Az említett ábrázolások a mészbetétes kerámia kultúrája klasszikus (fiatalabb) időszakából származnak, és egykorúak a csüngők használatának/viseletének idejével. Edényeken való megjelenésük felveti ezek különleges jelentését, alátámasztja a csüngők esetében is azok amulettként vagy votív ékszerként való értékelését.⁹⁷ Mindez azért is fontos, mert korábban csak az itt tárgyaltnál későbbi időszakból, a (Szeremle-)Dubovac-Zuto Brdo kultúra területén előkerült harangszoknyás nőszobrocskákról ismertük a fésűalakú csüngők ábrázolását.⁹⁸

10. kép: A mészbetétes kerámia kultúrája korai szakaszának leletei a Dunántúlon.

- ▲ Tokodi és esztergomi csoport: 1. Dunaalmás, 2. Nyergesújfalú-Viscosa gyár, 3. Nyergesújfalú-Eternittelep.
- Észak-dunántúli csoport: 4. Bakonyszentlászló-Kesellőhegy-1. földvár, 5. Ősi-Deák-dűlő, 6. Balatonalmádi-Káptalanfüred, 7. Balatonfűzfő- Mámapuszta, 8. Vörs-Papkert-B, 9. Buzsák, 10. Juta-Szarvasmarhatelep.
- Dél-dunántúli csoport: 11. Szakály-Vágóhid, 12. Kölesd-Téglagyár, 13. Dombóvár-Újdombóvár, 14. Lengyel, 15. Bonyhád-Varasd, 16. Decs-Városhely-dűlő, 17. Szebény-Farkaslík, 18. Szebény-Kétygättető, 19. Alsónyék, 20. Pécs-Mecsekszabolcs, 21. Pécs-Makáralja, 22. Szajk-Téglagyár, 23. Villány.

Jegyzetek

- 1 A bejelentés Tóth Lajostól, a jutai TSZ elnökétől érkezett a múzeumba.
- 2 Rég. Füz Ser. 1. No. 41 (1988) 41. A leletek közlésének lehetőségéért az ásatónak tartozunk köszönettel.
- 3 1965-66-ban ugyanezen a lelőhelyen (akkoriban Juta-Gagarin major) Draveczy B. és Gazdapusztai Gy. vezettek ásatást (Rég.Füz. Ser.1. No. 19 (1966) 10. és No. 20. (1967) 14). Ennek során a kisapostagi kultúra (Kisapostag 2. fázis) háza és gödrei kerültek elő, illetve szórványként, objektumhoz nem köthetően a késő kisapostag-korai mészbetétes időszakba (Honti-Kiss 1996, 21.) és a mészbetétes kerámia kultúrája klasszikus időszakába sorolható leleteket is találtak, melyek valószínűleg telepről származnak. Ugyanakkor a DVK és a Balaton-Lasinja kultúra objektumai is előkerültek.
- 4 A leleteket a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumban őrzik, lelt. sz.: 86.1/1.1–2.17, 6.1–10.5. A rajzokon, melyeket Nyári Zsolt készített, igyekeztünk az edények mészbetétagyának készítési technikáját ábrázolni, ugyanakkor a díszítést mésszel kitöltött változatban is bemutatni; az előbbi látható az edényrajz baloldalán, míg utóbbi a jobboldalán.
- 5 A sír edényei 1-12-ig terjedő számokon, a borító edénytöredékek a 13. számon szerepelnek. Ez utóbbiak később a 13/a-c. számot kapták.
- 6 A lelőhelyen kora-középkori (IX-XI. sz.) és a kisapostagi kultúrához sorolható csontvázas sírok között (a csontvázas sírok arab számokat kaptak: 1-756. sírok), az urnamezős kultúra és a mészbetétes kerámia kultúrája hamvasztásos sírjai is előkerültek (ezeket római számok jelölik: I-CLIV. sír). A fotókat Költő László készítette.
- 7 Honti Sz.: Mészbetétes edények népe kultúrája, 21-23. kép; in: Évezredek üzenete... A leleteket a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumban őrzik,
- 8 A kisapostagi kultúra gömbös testű urnáihoz ld. Mozsolics 1942, II. t. 1, 29, 60., III. t. 1. és Szathmári 1983, Taf. XI/1-2, 5-6; a nyúltabb urnákhoz ld. Torma 1972, 11. kép 1-2, 4.
- 9 Honti-Kiss 1996, IV. t. 13, VI. t. 1, 7.
- 10 13. sír, 17. sír – Bóna 1975, Taf. 223/11-12, 229/3.
- 11 A déli mészbetétes csoportnál a kultúra élete végéig megmarad.
- 12 Királyszentistván – Bóna 1975, Taf. 221/14, 236/1; Bonyhád és Decs – Csalog 1942, VIII. t. 4d, VII. t. e, XII. t. 18a, 19a, XIII. t. 13; Pécs-Makáralja – Bándi-Zoffmann 1996, XI. t. 4; Szabó – Bóna 1975, Taf. 251/9, 18; Szakály – Torma 1971, 17. t. 6.
- 13 ld. Honti-Kiss 1996, I. t. 3, 4, V. t. 3, 5-7, VI. t. 2-3, 8.
- 14 Honti-Kiss 1996, VI. t. 3. és Torma 1972, 9. t. 6.
- 15 Torma 1971, 39-42; Torma 1978, 23; Honti-Kiss 1996, 23; Kiss 1996, 67.
- 16 Honti-Kiss 1996, V. t. 7., VI. t. 2-3, 6.
- 17 Torma 1971, 16. t. 6.
- 18 Torma 1996, 44-45, 2. t. 1-2.
- 19 Torma 1978, 21, 23; Csányi 1978, 32; Honti-Kiss 1996, 22-23.
- 20 22, 29, 38. sírok – Bóna 1975, 232.t. 17, 19., 237.t.6., 239. t. 17, 19.
- 21 Honti-Kiss 1996, I.t.3,23,24, VII.t.2.
- 22 Torma 1972, 12.t.11.
- 23 Honti-Kiss 1996, 23. és IV. t. 1-11., V. t. 2, 4.
- 24 Fejlettebb változatát ismerjük Papkesziről, ld. Kiss 1996, 4. t. 1/2.
- 25 Csalog 1942, X. t. 10/b. edény.
- 26 Torma 1971, 16. t. 3.
- 27 Csalog 1942, IX. t. 7/d., g.
- 28 Pl. Kölesd-Téglagyár, 3. sír - Szabó 1994, 2. t. 1, 4. t. 3.
- 29 Honti-Kiss 1996, IV. t. 1-3, 7-11, V. t. 1.
- 30 Királyszentistván 9. és 36. sír – Bóna 1975, Taf. 229/11; 239/2.
- 31 Torma 1972, 13. t. 16.
- 32 Torma 1978, 20; Honti-Kiss 1996, 22. és IV. t. 14., VII. t. 19; Kiss 1996, 3. t. 4.
- 33 Az edény megváltozott formájának jelölésére Torma 1978, 20. adta ezt az elnevezést.
- 34 Csalog 1942, VIII. t. 4c.
- 35 Bonyhád 15. sír; Szabó 5. sír – Csalog 1942, XI. t. 15/b; Bóna Taf. 248/20.
- 36 Bóna 1975, Taf. 236/14, 242/12.
- 37 pl. Királyszentistván 12, 13. sír – Bóna 221/4, 223/8; Mosonszentmiklós - Uzsoki 1963, VII.t.7.
- 38 Hasonlót ld. Királyszentistván 26.sír – Bóna 1975, Taf. 235/6.
- 39 Királyszentistván, 14.sír – Bóna 1975, Taf.225/3; Zamárdi – Kovács 1994a, 2.ábra 1.
- 40 Torma 1972, 12. kép 1-9.
- 41 Honti-Kiss 1996, III.t.1-10, V.t.1, VI.t.9.
- 42 Csányi 1978, 32; Honti-Kiss 1996, 23. és II. t. 6-8., IV. t. 15-16., V. t. 8.
- 43 Királyszentistván 2, 29, 31.sír, Kölesd – Bóna 1975, Taf. 215/20, 236/6, 237/8, 245/24.
- 44 Királyszentistván 11, 12, 35. és 36.sírok – Bóna 1975, Taf. 219/9, 20, 220/6, 221/1, 6, 17, 238/15, 239/6; Szabó, Bonyhád, Kölesd-Téglagyár – Bóna 1975, Taf. 248/21, 251/20; Csalog 1942, IX. t. 9/b; Szabó 1994, 2. t. 2, 4.
- 45 Bándi-Zoffmann XIV. t. 3; Csalog 1942, IX. t. 8/b.; Bóna 1975, Taf. 249/19, 245/3.
- 46 Királyszentistván 22. és 35. sír – Bóna 1975, Taf. 232/18, 238/9.
- 47 Márok, 1. sír – Bóna 1975, Taf. 247/17.
- 48 Csalog 1942, IX. t. 8d.; Bóna 1975, Taf. 249/28, 251/3; Szabó 1994, 4. t. 1.
- 49 Pl. Királyszentistván – Bóna 1975, Taf. 217/16-23.
- 50 A nyergesújfalui sírt Torma I. a tokodi csoport fiatalabb időszakába sorolja – Torma 1996, 45, 2. t. 8.
- 51 Pontos párhuzama ismert a királyszentistváni 35. sírből – Bóna 1975, Taf. 238/6.
- 52 Wosinsky 1904, Tompa 1936, Patay 1938, Mozsolics 1940.

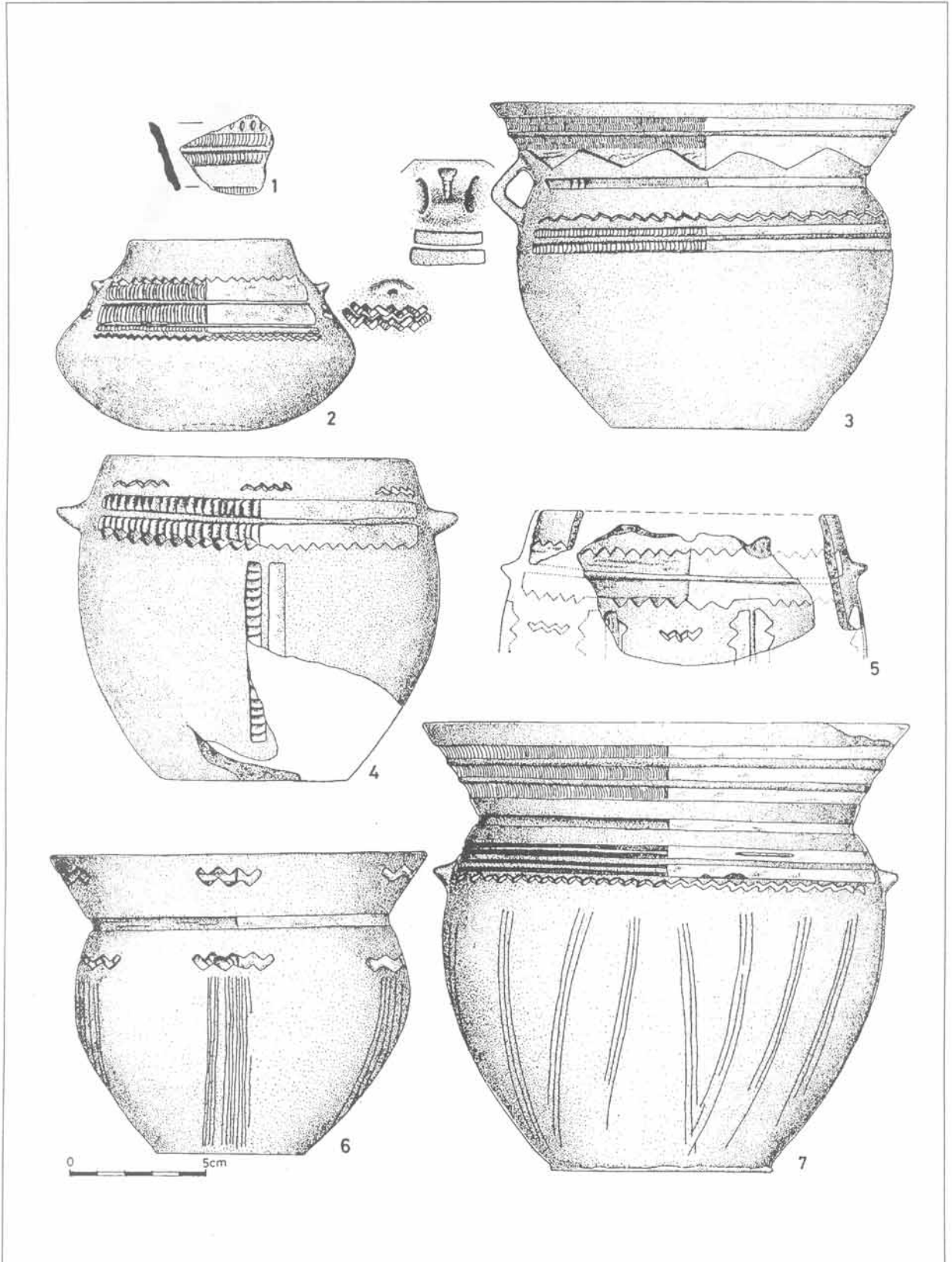
- 53 Bóna 1975, 194, 204-205.
- 54 Torma 1971, Torma 1978, 23.
- 55 Torma 1980-81, 64, 66; Torma 1996, 43-46.
- 56 Csányi 1978, 32-33.
- 57 Torma 1971, 40-42.
- 58 Torma 1971, 41. és 11-15. jegyzet.
- 59 Szabó 1994.
- 60 Torma 1971, 19. t. 3, 6; Wosinsky 1904, XXIX. t. 3, 6.
- 61 Torma 1971, 17. t. 6, 16. t. 4.
- 62 Csalog 1942, VII. t. 5e, VIII. t. 4d, IX. t. 6b, XI t. 14a, XII. t. 18a, 19a-b, VIII. t. 4c, X. t. 10b.
- 63 Bándi - Zoffmann 1966, XIV. t. 1, 6. (utóbbi mély tálnak füle is van) és 7., XV. t. 1-2, XIV. t. 3.
- 64 Bándi-Zoffmann 1966, XV. t. 3-4.; Bóna 1975, Taf. 248-251. (5, 6, 10, 13, 17, 18. sír); Szabó 1994, 1. t. 1, 5-6, 2. t. 2, 4, 6., 3. t., 4. t. 1, 3., 7. t. 4, 5.
- 65 Wosinsky 1904, LX-LXI.t.
- 66 B sír, Torma 1980-81, 64, 66. és Taf. 1/5-6, Taf. 2/1-4.
- 67 Ősi-Deák dűlő, szórthamvas sír - MRT 2, 36/7. lh, 9. t. 23-25; ugyaninnen egy újabb sírleletre hivatkozik Csányi 1978, 36. és 125. jegyzet.
- 68 MRT 4, 12/11. lh.; Nováki 1979, 78-84, 7-8. táblák.
- 69 Ld. a késő kispastag-korai mészbetétes fázis leleteit összefoglaló lelőhelylistában – Honti-Kiss 1996, 25.
- 70 Torma 1978, Csányi 1978, Honti-Kiss 1996.
- 71 Torma 1996, 45.
- 72 Bándi-Zoffmann 1966, XV. t. 3.
- 73 Bóna 1975, 212, Taf. 250/26-27; Wosinsky 1904, XXX. t. 3.
- 74 Bándi 1963, Tab. V/15-16; V. Vadász 1986, V. t. 5-6; Torma 1996, 2. t. 1-5.
- 75 Torma 1996, 2. t. 6, 3. t. 9. A 2. t. 7. csőtalpon álló urnájának teste a jutai kettős csonkakúpos urnatípushoz áll közel.
- 76 Torma 1978, 23; Torma 1971, 40-42.
- 77 Torma 1971, 16. t. 6.
- 78 E pohártípus korábbi formáit pl. Újdombóváron, Alsónyéken vagy Villányban találjuk meg - Bóna 1975, Taf. 245/15-17, Wosinsky 1904, LXI. t. 3, LXIV. t. 2.
- 79 Kovács 1994, 119-120, 1-2. ábra; Vörs-Kerékerdő – Honti 1994b, 173-175., Abb. 1, Abb. 2/1-4, Abb. 4/11, Abb. 8. A Balaton déli partja menti lelőhelyek kapcsolódása az északi mészbetétes csoportok Balaton-felvidéki elterjedéséhez jól látható a Bándi G. által készített térképen (Bándi 1972, 2. és 3. térkép), ezeket már ő is az északi mészbetétes csoportokhoz kapcsolta – NB és NC csoportok –, de a Kapos-menti lelőhelyeket már a dél-dunántúli csoportba tartozónak vélte (S1 csoport – Bándi 1972, 3. térkép és Bándi 1979, 82.). Bóna 1992, 17, 3. térkép (Mittlere Bronzezeit III.) is a Balatontól délre található lelőhelyeket mind a dél-dunántúli csoporthoz sorolta.
- 80 Honti 1994a; Honti 1994b, 175-176, Abb. 4/1-10, 12-13, Abb. 6-7; Draveczy 1970, XX. t. 171, XXI. t. 173.
- 81 Honti 1994b, 176-177, Abb. 3.
- 82 A Somogy megyében a Dráva menténél északabbra található néhány déli mészbetétes edény csak a déli és északi csoport gyér kapcsolatát jelzi, ahogyan a Veszprém környéki sírokban (pl. Királyszentistván 29. sír - Bóna 1975, Taf. 237/2) vagy az esztergomi csoportnál is (pl. Nyergesújfalú-Viscosa gyár 63. sír - Torma 1996, 3. t. 10).
- 83 A déli csoport korábban induló fejlődését elsőként Csányi M. feltételezte az Alföldön megtalálható déli mészbetétes importok korábbi megjelenése kapcsán (Csányi 1978, 32-36.); ezt az időrendi "csúsztást" igazolták a Balatonlelle-Rádpusztán talált leletek is - Honti-Kiss 1996, 24. Az alföldi mészbetétes importok datálásáról legújabbban ld. Kiss 1997.
- 84 Ld. Wosinsky 1904, XXIV. t. felső kép - bár e régi szörványleletek valószínűleg nem zárt leletegyüttesből származnak.
- 85 Kuzsinszky 1920, 231. ábra; vö. MRT 2, 7/*** (vlg. MRT 2, 7/3. lh.)
- 86 F. Petress 1955; MRT 2, 4/1. lh. A temető leleteibe való betekintés engedélyezését F. Petress Évának köszönjük.
- 87 Bóna 1975, Taf. 272/8.
- 88 Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár ltsz. 10.290-314; néhány edényt ld. Draveczy 1970, XIX. t. 167, XX. t. 172, XXI. t. 178.
- 89 Bóna 1975, 219, Taf. 270/3-4, 6-7.
- 90 Mozsolics 1957, 138; Mozsolics 1967, 127, 151, Taf. 31-33; Bóna 1958, 224, "Nagyhangos A"; Bóna 1975, 219-220, 228-229. és 208. j., Taf. 270/1-19; Kovács 1986, 109, 32. j.; Kovács 1994b, 52.j.
- 91 Kovács 1994b, 161. e kincslelet alapján az emberalakú csüngő használatát a koszideri korig keltezi. Véleményünk szerint e töredékes csüngőt csak bronzanyaga miatt őrizték meg, és így került a fiatalabb, valóban koszideri korú tárgyak közé.
- 92 Bóna 1975, 216.
- 93 Fésűalakú bronz csüngődísz az Észak-Dunántúlon eddig nem került elő (emberalakú is csak a méhi kincsben), az ábrázolás azonban arra utal, hogy ilyen ékszerek viselete e területen is ismert volt. Ebből következően valószínűleg a véletlennek köszönhető, hogy eddig nem találtak ilyen csüngőket a Dunántúl északi részén.
- 94 Wosinsky 1904, 42, XIX. t. 4.
- 95 A Bándi Gábor által feltárt temető leleteit Honti Szilvia dolgozza fel.
- 96 Uzsoki 1963, XVIII. t. 6.
- 97 Bóna 1975, 216. Ellentétes véleményt vall Kovács Tibor, aki a harangszoknyás idoloikon csüngődíszként való megjelenésük alapján egyszerű ékszereknek tartja ezeket (Kovács 1986, 111. és 45-47.j.).
- 98 Karmanski 1977; Karmanski 1984; Kovács 1972; Kovács 1986; Ruttkay 1983.

A rajzokat készítette: Nyári Zsolt

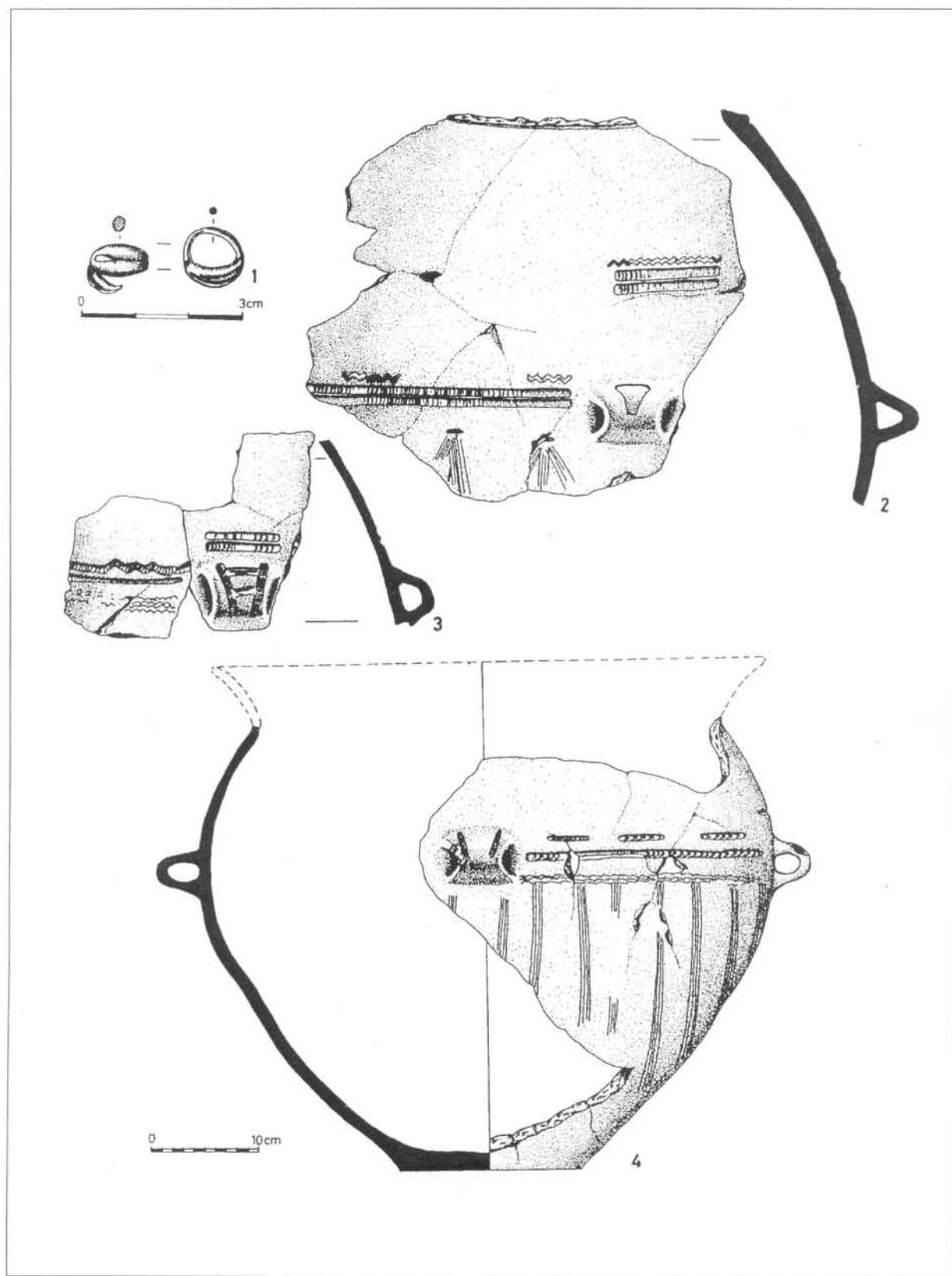
Fotók: Németh Péter Gergely

IRODALOM

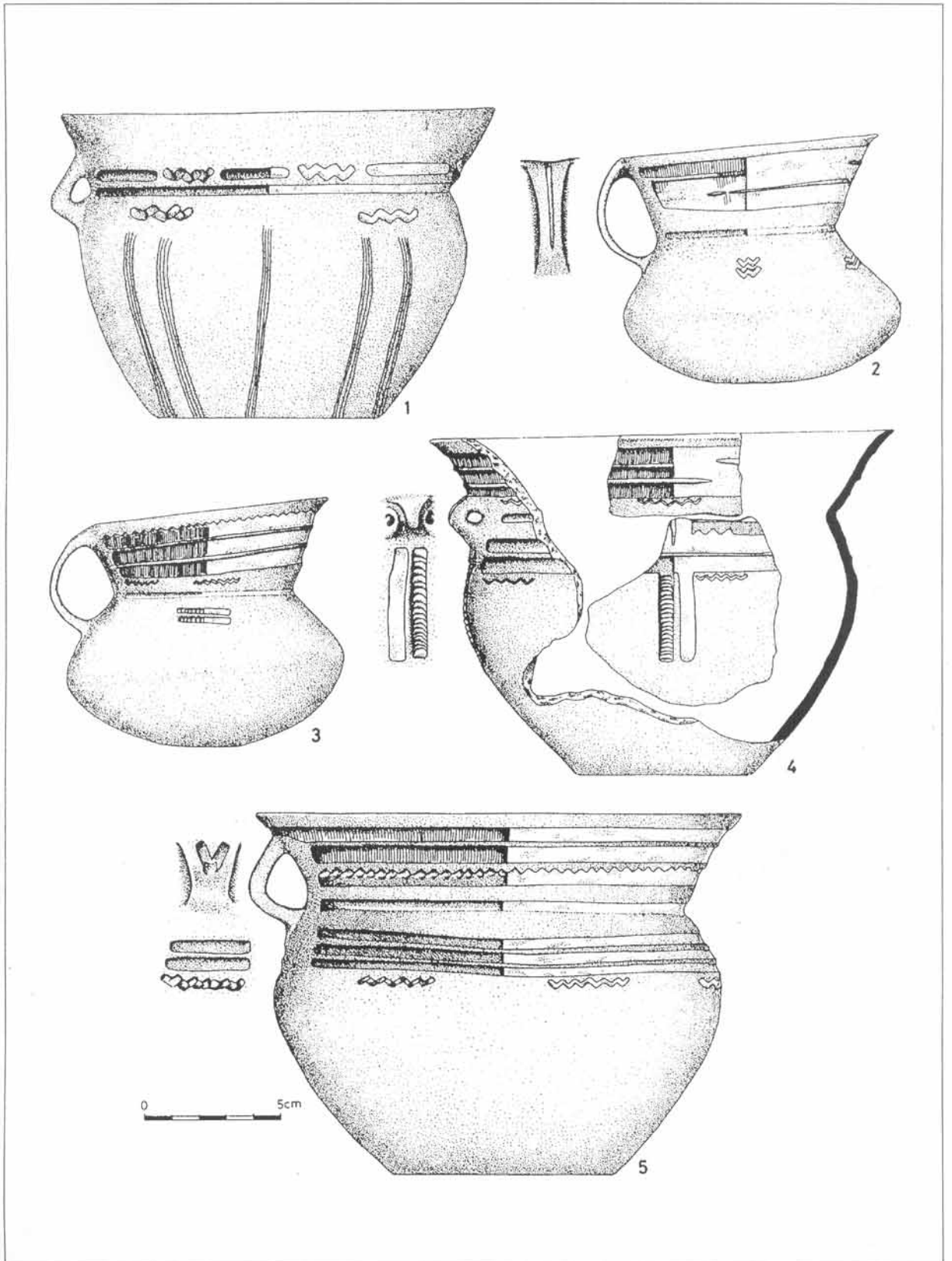
- Bándi, G. 1963. - Die Lage der Tokodgruppe unter den bronzezeitlichen Kulturen Nordtransdanubiens und der Südslowakei. *Musaica* 3 (1963) 3-25.
- Bándi, G. 1972. - A mészbetétes edények népe észak-dunántúli csoportjának kialakulása és elterjedése. *VMMK* 11 (1972) 41-57.
- Bándi, G. - F. Petress, É. - Maráz, B. 1979. - Baranya megye az őskorban. in: Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig 1979. (szerk. Bándi Gábor) 9-222.
- Bándi, G. - Zoffmann, Zs. 1966. - Középső bronzkori hamvasztásos temetők Baranyában. *JPMÉ* 11 (1966) 3-56.
- Bóna, I. 1975. - Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen *ArchHung* 11. (Bp. 1975.)
- Bóna, I. 1992. - Bronzezeitliche Tell-Kulturen in Ungarn. in: *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiß.* (Frankfurt am Main 1992.) 9-39.
- Csalog, J. 1942. - Bronzkori temető és újabbkőkori telepnyomok Bonyhád határában. *AÉ* 1942., 119-131.
- Csányi, M. 1978. - Középső bronzkori telep a veszprémi Várhegyen. *VMMK* 13 (1978) 29-50.
- Draveczy, B. 1970. - Somogy megye régészeti képekönyve. Kaposvár 1970.
- Évezredek üzenete a láp világából - Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979-1992. Szerk. Költő L. - Vándor L. Kaposvár-Zalaegerszeg 1996.
- Honti, Sz. 1994a. - A mészbetétes kerámia kultúrája leletei Somogyvárról. *SMK* 10 (1994) 5-20.
- Honti, Sz. 1994b. - Neue Angaben zur Geschichte der Kultur der transdanubischen Inkrustierten Keramik im Komitat Somogy. *Zalai Múzeum* 5 (1994) 173-188.
- Honti, Sz. - Kiss, V. 1996. - Középső bronzkori leletek Somogy megyéből. *SMK* 12 (1996) 17-38.
- Karmanski, S. 1978. - Katalog antropomorfne idolplastike. I. (Odžaci 1978)
- Karmanski, S. 1984. - Katalog bronzanodobne idolplastike. I. (Odžaci 1984)
- Kiss, V. 1996. - Megfigyelések a dunántúli mészbetétes kerámia kultúrája edénydíszítési technikájáról. *Pápai Múzeumi Értesítő* 6 (1996) 65-76.
- Kiss, V. 1997. - Data to the eastern relations of Transdanubian Inkrusted Pottery culture. *Biblioteca Musei Apulensis* III (1998) (nyomdában)
- Kovács, T. 1972. - Bronzkori harangszoknyás szobrok a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében. *AÉ* 99 (1972) 47-51.
- Kovács, T. 1986. - Ein Beitrag zur Untersuchung der bronzezeitlichen Verbindungen zwischen Südtransdanubien und der unteren Donaugegend. *FA* 37 (1986) 99-115.
- Kovács, T. 1988. - Die topographische und chronologische Stelle der Szeremle-Kultur in der Bronzezeit des südlichen Karpatenbeckens. in: *Gomolava* BD. 1. (Novi Sad 1988) 155-167.
- Kovács, T. 1994a. - Újabb adatok a mészbetétes kerámia kultúrájának fémművességéhez. *VMMK* 1994., 119-132.
- Kovács, T. 1994b. - Chronologische Fragen des Überganges von der mittleren- zur Spätbronzezeit in Transdanubien. *Zalai Múzeum* 5 (1994) 159-172.
- Kuzsinszky, B. 1920. - A Balaton környékének archaeológiája. Budapest 1920.
- Mozsolics, A. 1940. - Bronzkori sír Szönyben., *AÉ* 1940. 133-137.
- Mozsolics, A. 1942. - A kisapostagi korabronzkori uratemető. *ArchHung* XXVI. (Bp. 1942.)
- MRT 2. - Éri I. Kelemen M. - Németh P. - Torma I.: Magyarország régészeti topográfiája 2. Veszprém megye régészeti topográfiája. Veszprémi járás (Bp. 1969.)
- MRT 4. - Dax M.-Éri I. - Mithay S. - Palágyi S. - Torma I.: Magyarország régészeti topográfiája 4. Veszprém megye régészeti topográfiája. Pápai és Zirci járás (Bp. 1972.)
- Nováki, Gy. 1979. - Őskori és középkori földvárak a bakonyi Cuha-völgyben. *VMMK* 14 (1979) 75-123
- Patay, P. 1938. - Korai bronzkori kultúrák Magyarországon. *Diss.Pann.* II./13. (Bp.1938.)
- F. Petress, É. 1955. - A balatonalmádi-káptalanfüredi bronzkori temető. *Sz.Sz.* 1955., 52-55.
- Ruttkay, E. 1983. - Zur Deutung der Depotfunde vom Typus Tolnanémedi im Zusammenhang mit dem Idol von Babska. *A. Naturhist. Mus. Wien* 85/A (1983) 1-17.
- Szabó, G. 1994. - Őskori leletek Kölesd-Téglagyár lelőhelyéről. *WMMÉ* 1994., 183-193.
- Szathmári, I. 1983. - Kisapostager Gräber im bronzezeitlichen Gräberfeld von Dunaújváros. *Alba Regia* 20 (1983) 7-36.
- Tompa, F. 1936. - 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912-1936. *BdRGK* 24/25.1934-35 (1936) 27-127.
- Torma, I. 1971 - Das Gräberfeld von Szakály aus der mittleren Bronzezeit. *MittArchInst* 2 (1971) 35-44.
- Torma, I. 1972. - A kisapostagi kultúra telepe Balatongyörökön. *VMMK* 11 (1972) 15-34.
- Torma, I. 1978. - A balatonakali bronzkori sír. *VMMK* 13 (1978) 15-24.
- Torma, I. 1980-81. - Bronzezeitliche Gräber aus Nyergesújfalu (Kom. Komárom) - Angaben zur Frühphase der Inkrustierten Keramik in Nordtransdanubien. *MittArchInst* 10/11. 1980/81.(1982) 59-69.
- Torma, I. 1996. - A tokodi csoport és a dunántúli mészbetétes kerámia nyergesújfalui temetője. *PáMÉ* 6 (1996) 43-52.
- Uzsóki, A. 1963. - Bronzkori temető Mosonszentmiklós-Jánosházapusztán. *Arrabona* 5 (1963) 5-89.
- V. Vadász, É. 1986. - Adatok Dunaalmás középső bronzkori településtörténetéhez. *Lenhardt György magángyűjteménye I. Komárom* MMÉ 2 (1986) 15-35.
- Wosinsky, M. 1904. - Az őskor mészbetétes díszítésű agyagművészete. (Bp. 1904.)

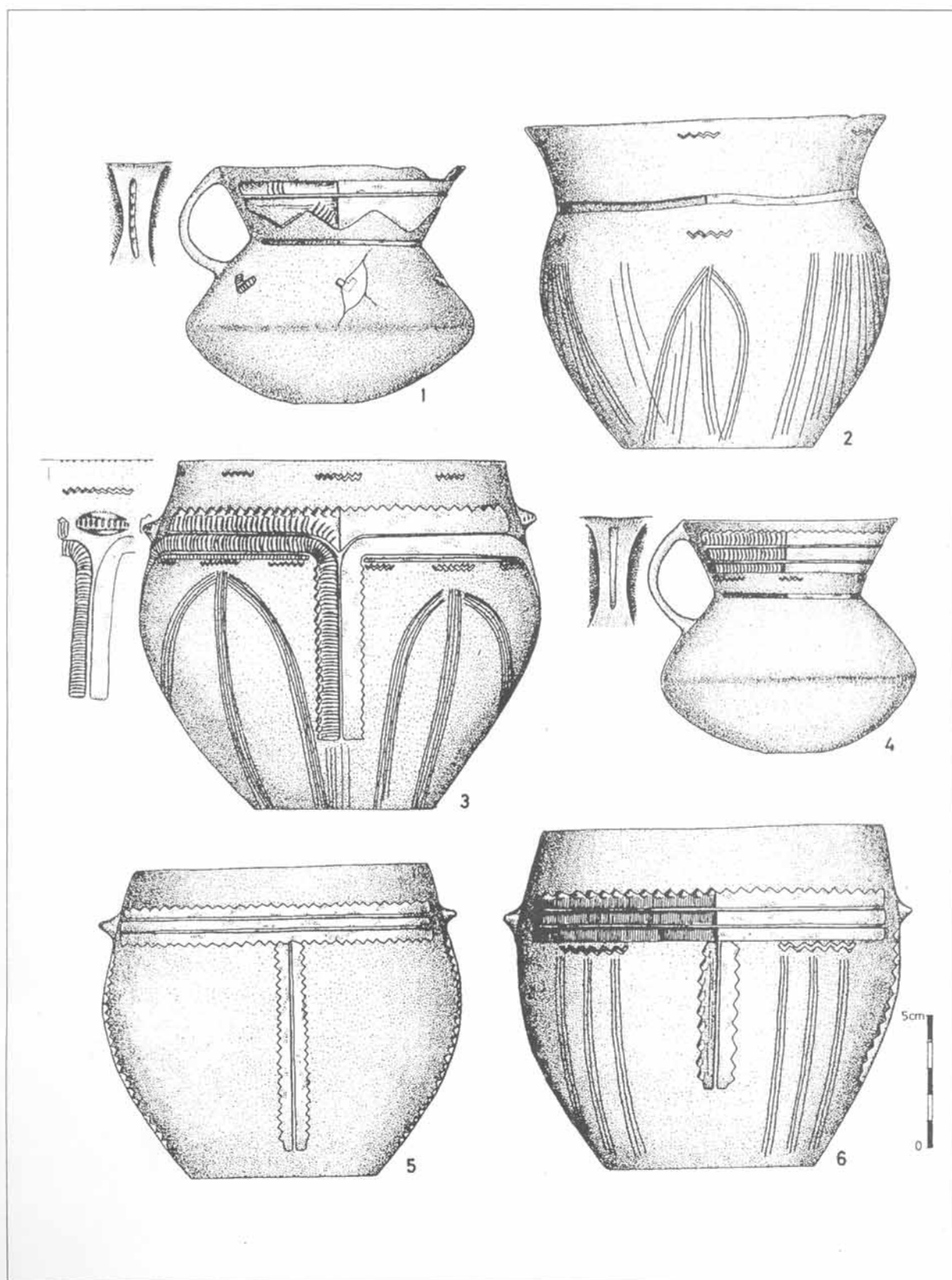
I. tábla: 1-7. Juta-Szarvasmarhatelep, 1. sír

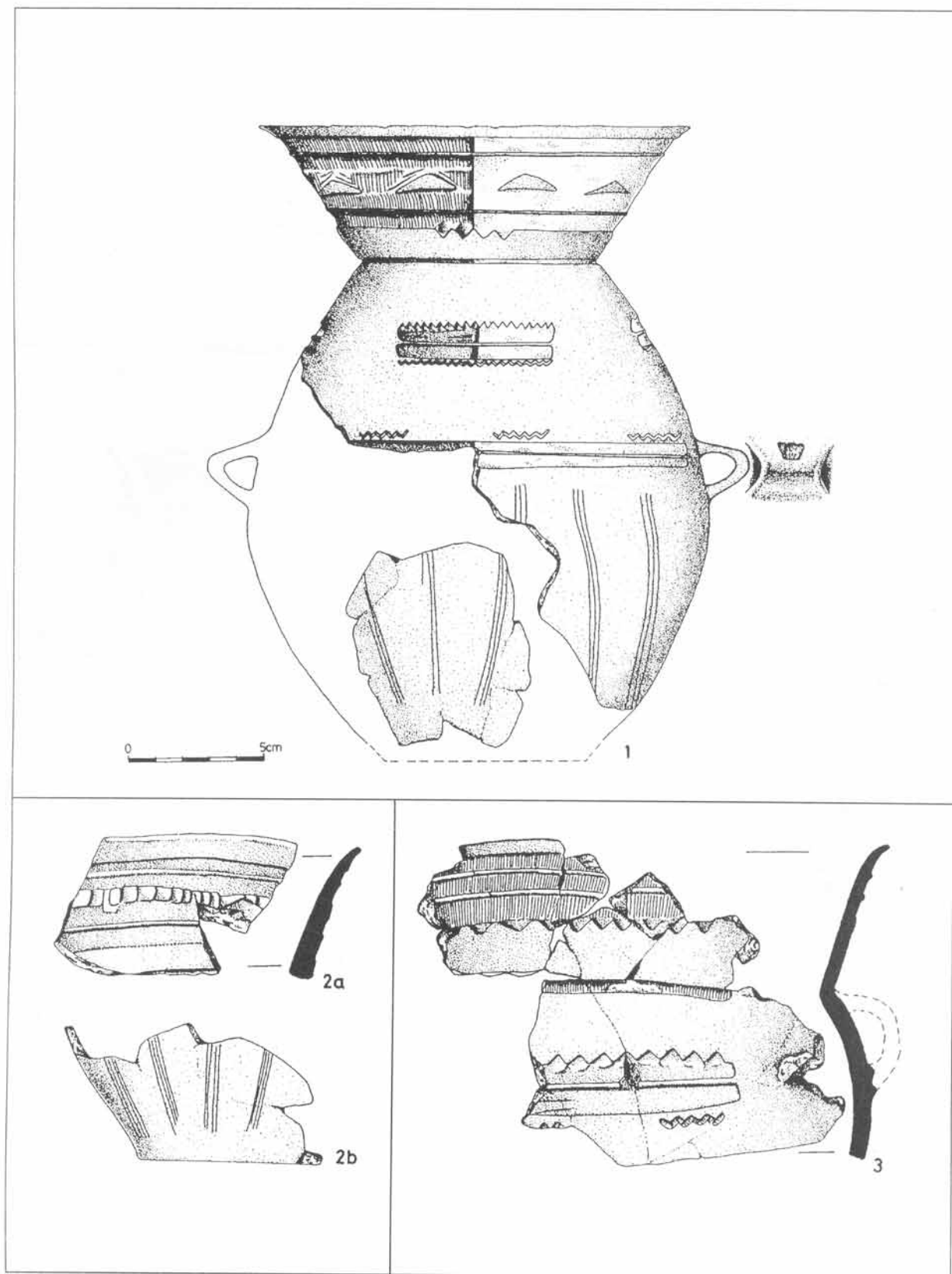
II. tábla: 1-4. Juta-Szarvasmarhatelep, 2. sír

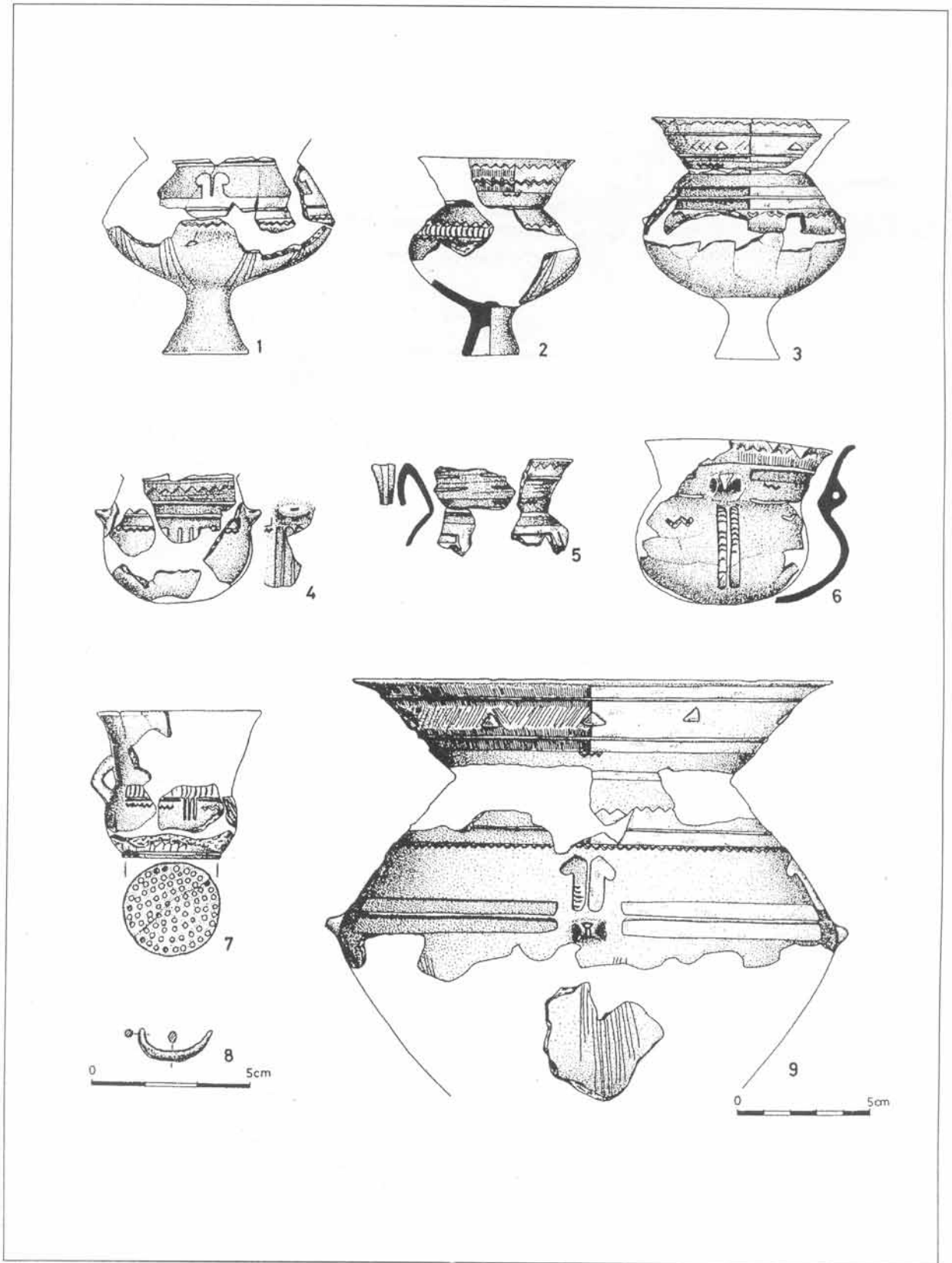
III. tábla: 1-5. Juta-Szarvasmarhatelep, 2. sír

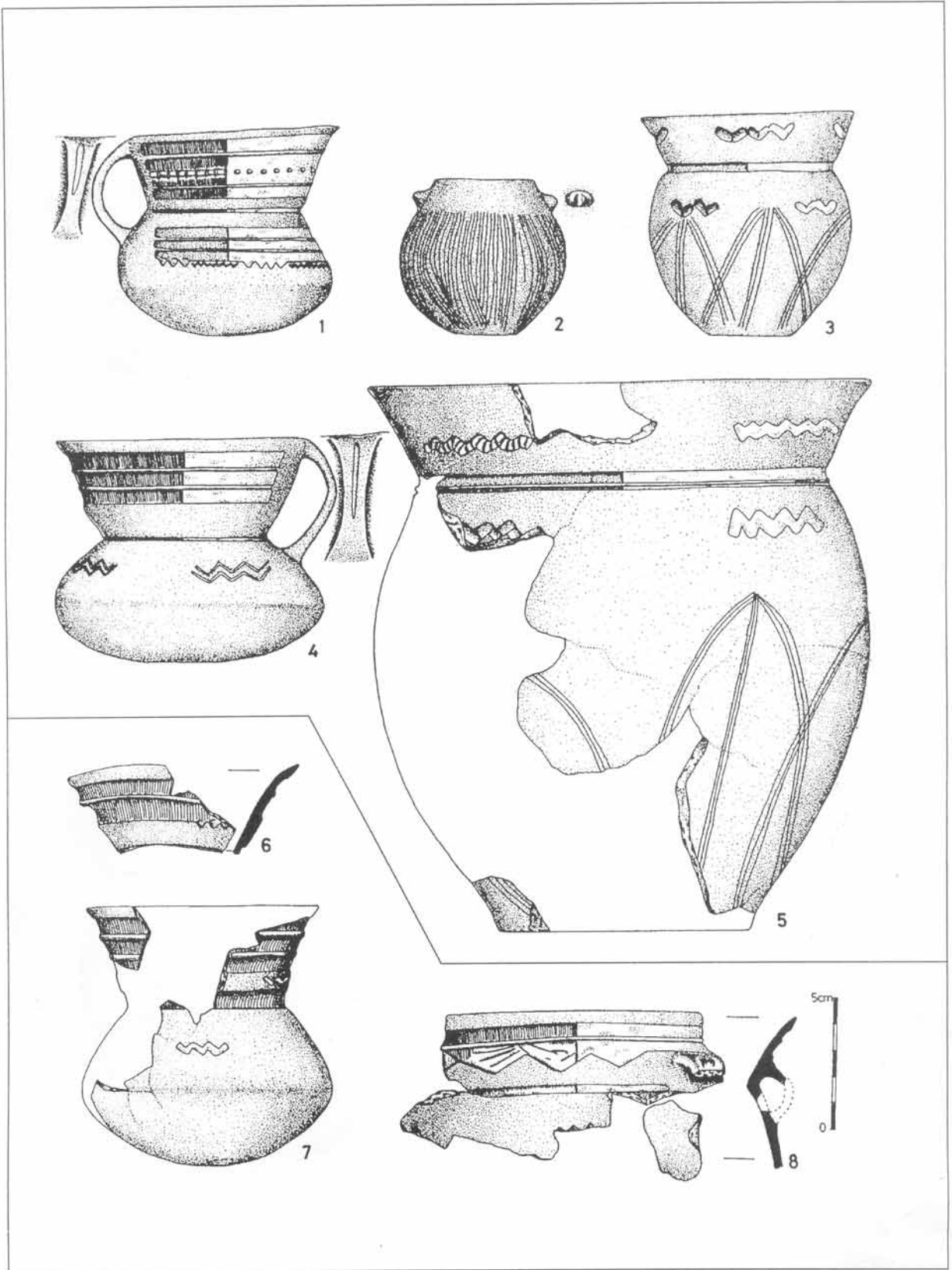
IV. tábla: 1-6. Juta-Szarvasmarhatelep, 2. sír

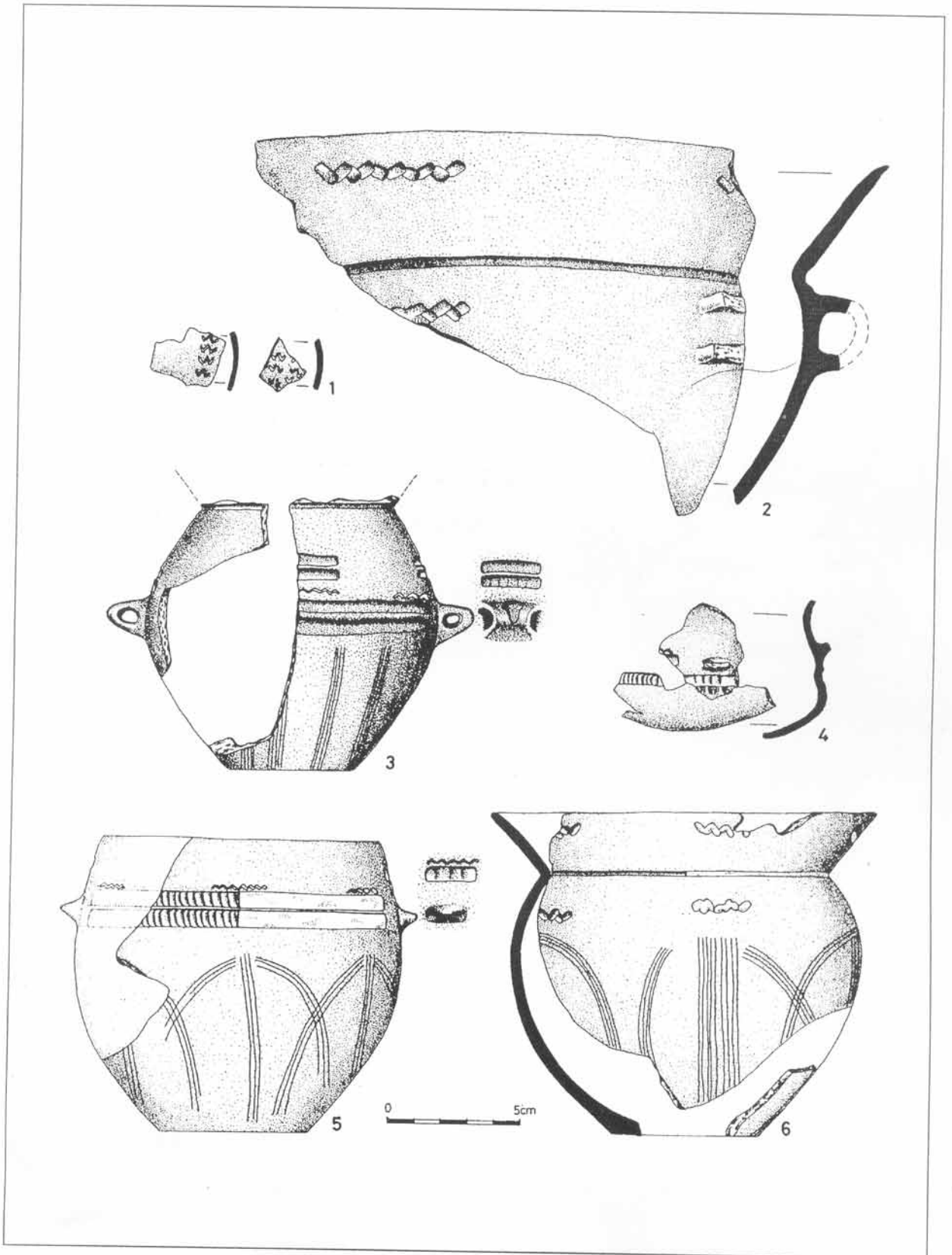
V. tábla: 1. Juta-Szarvasmarhatelep, 2. sír; 2. 6. sír; 3. 7. sír

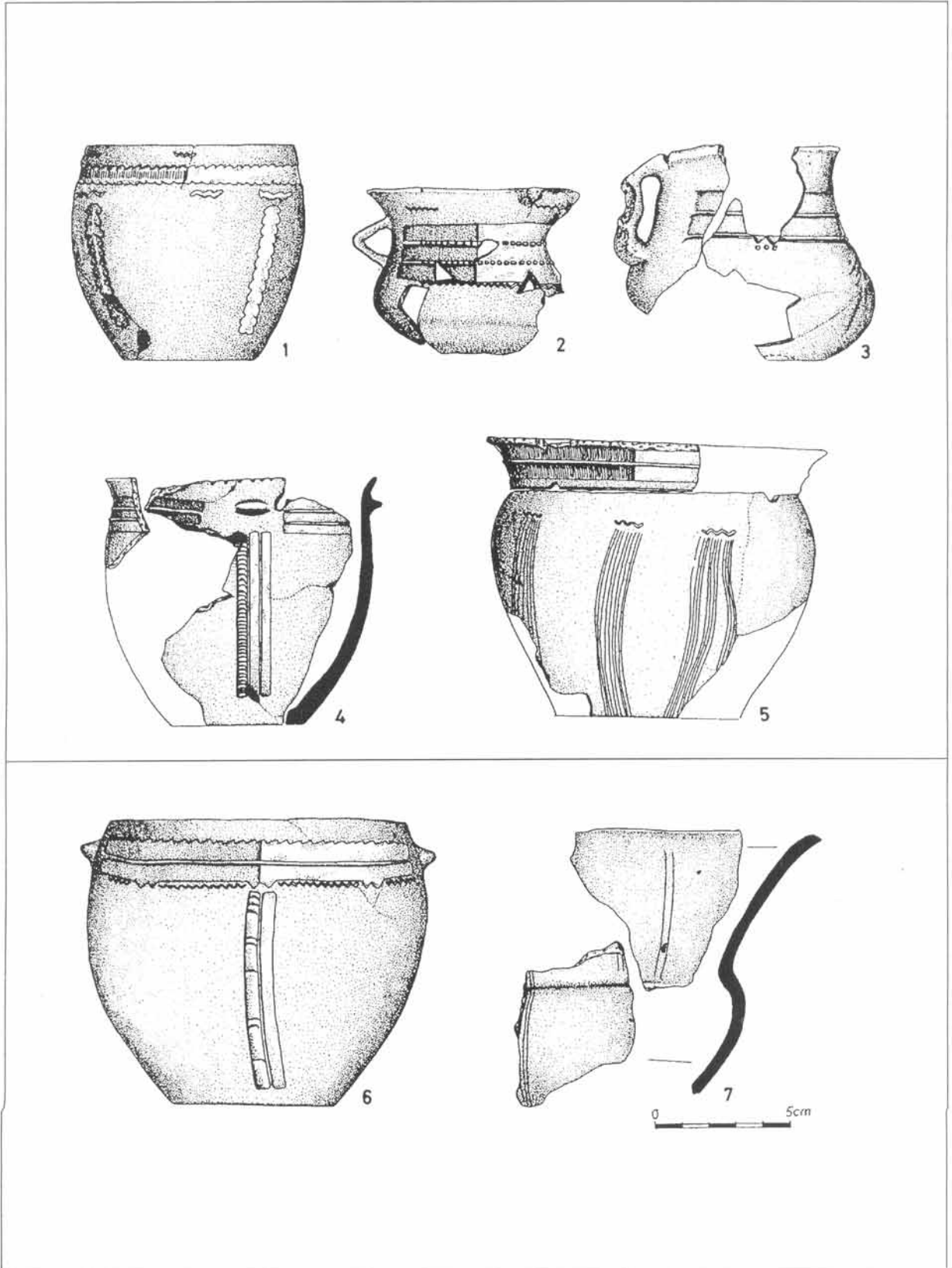
VI. tábla: 1-9. Juta-Szarvasmarhatelep, 7. sír

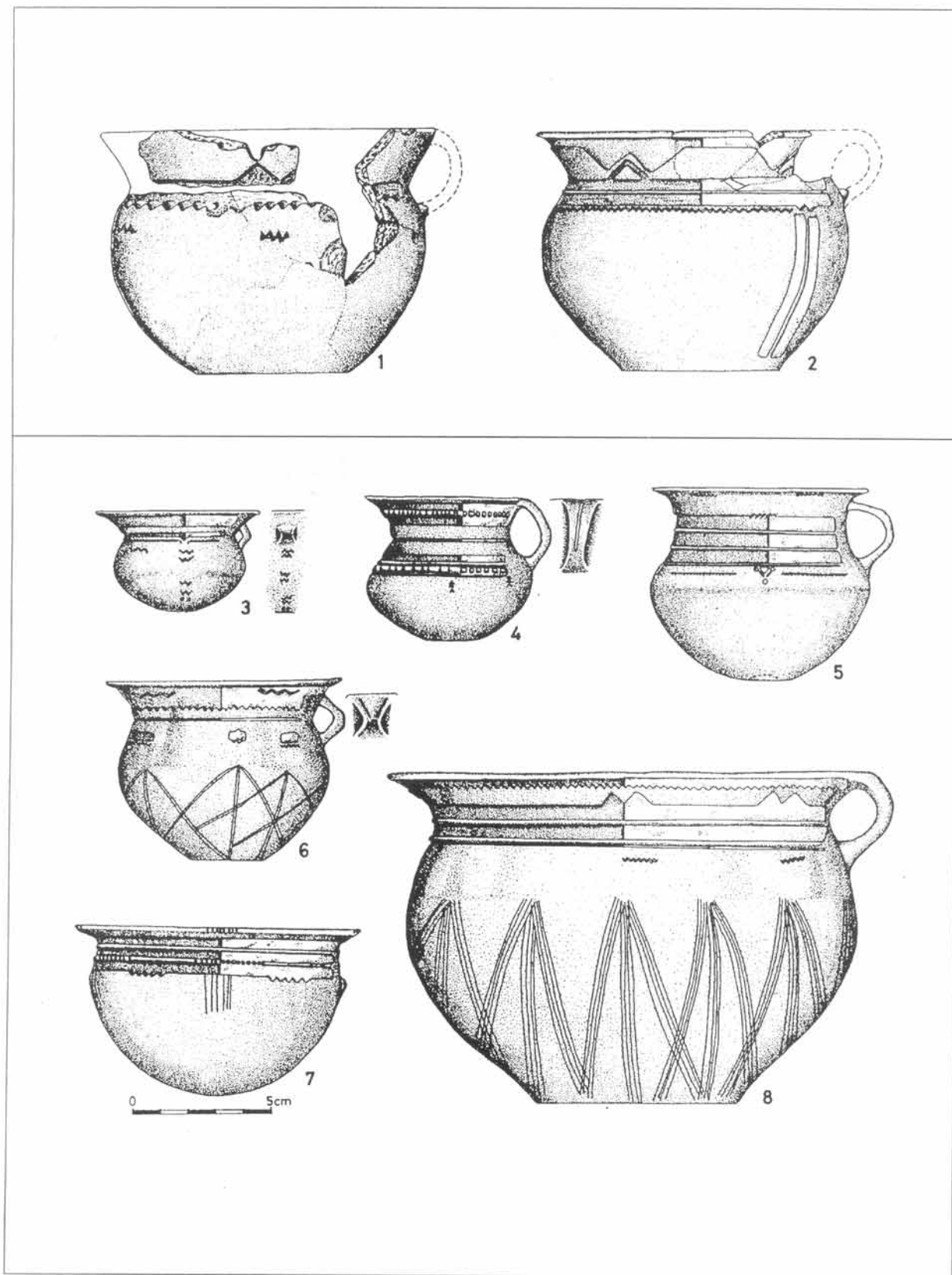
VII. tábla: 1-5. Juta-Szarvasmarhatelep, 8. sír; 6-8. 9. sír

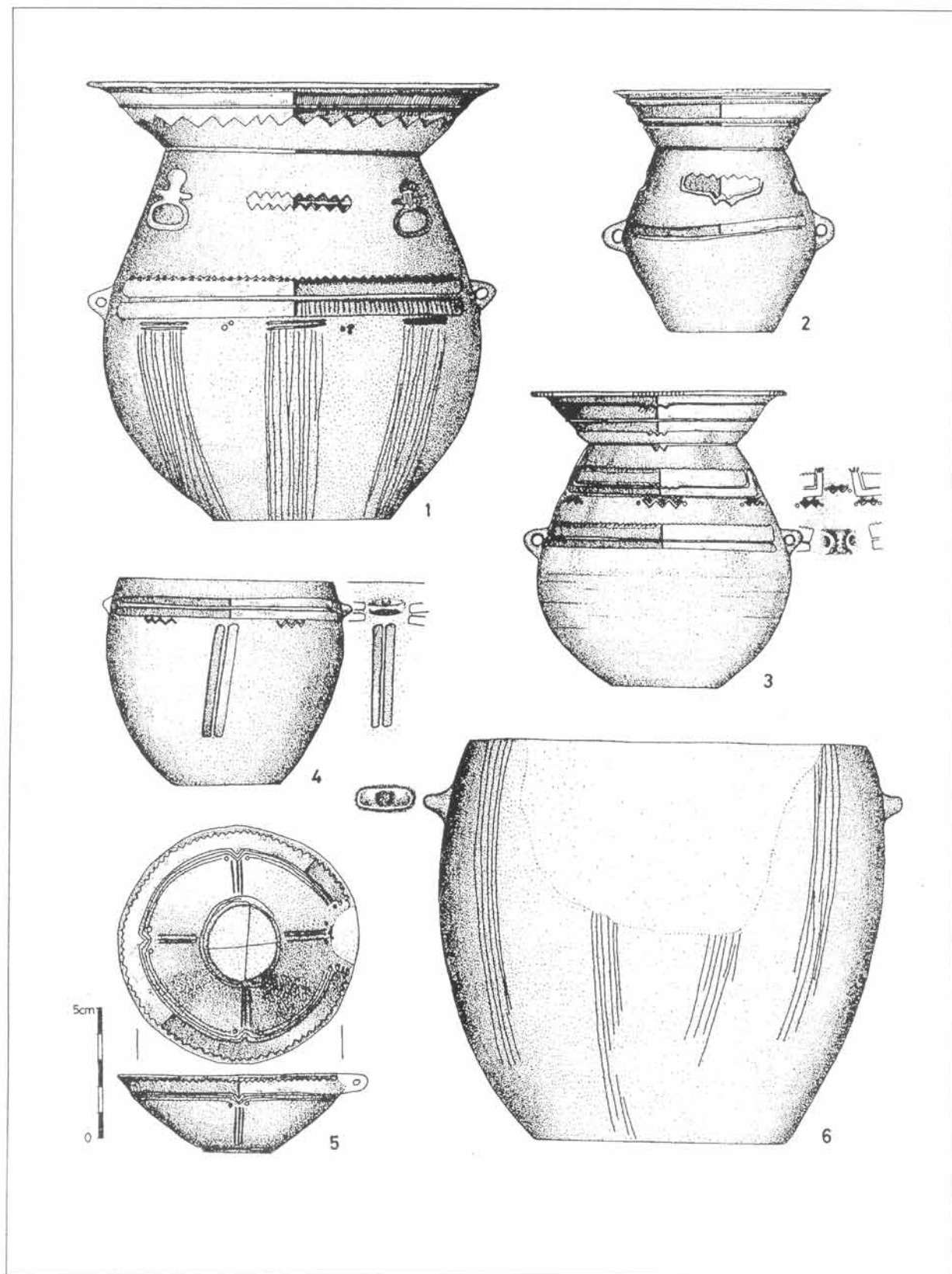
VIII. tábla: 1-6. Juta-Szarvasmarhatelep, 9. sír

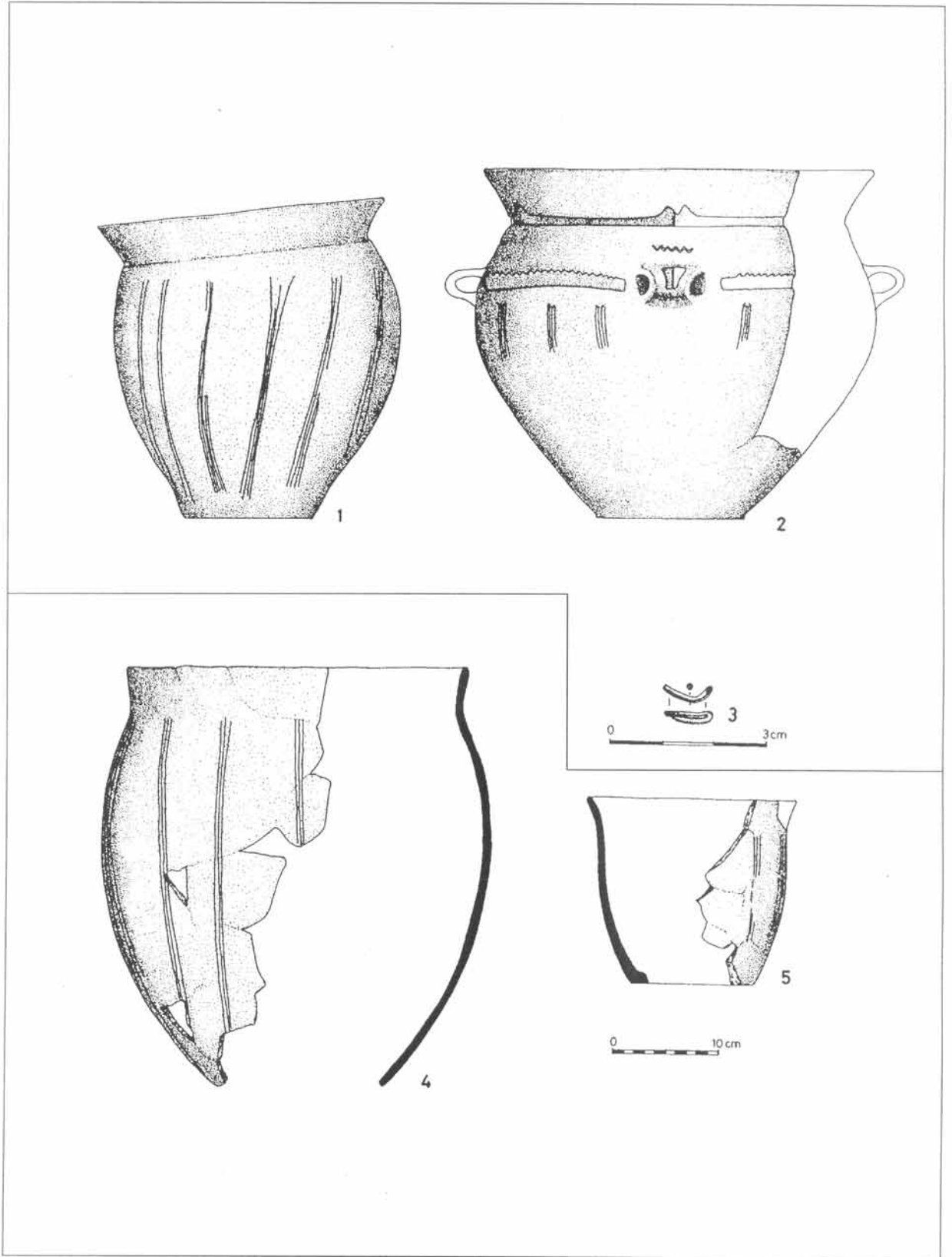
IX. tábla: 1-5. Vörs-Papkert B, CXLIX. sír; 6-7. CLI. sír

X. tábla: 1-2. Vörs-Papkert B, CLI. sír; 3-8. CXXI. sír

XI. tábla: 1-6. Vörs-Papkert B, CXXI. sír;

XII. tábla: 1-3. Vörs-Papkert B, CXXI. sír; 4-5. Vörs-Papkert B, CLI. sír

Finds of the Early phase of the Transdanubian Incrusted Pottery culture in county Somogy

Szilvia Honti - Viktória Kiss

At the beginning, the finds of the Incrusted Pottery Culture were grouped on the basis of their regional separation.⁵² Later the chronological separation of the finds was also done. Based on the cemetery in Királyszentistván, István Bóna separated three phases of the Northern-Transdanubian group,⁵³ whereas István Torma separated the incrusted finds of the Southern-Transdanubia into an older and a younger phase based on the finds in Szakály.⁵⁴ The process of the culture's formation itself was also cleared up by the research work: I. Torma, M. Csányi and the authors of the present article proved that the Kisapostag culture was its genetic predecessor; they called the transition phase between the two cultures late Kisapostag-early Incrusted Pottery or Kisapostag 3 phase. So in Southern-Transdanubia, the finds characteristic of the formation of the culture are known and so are the finds characteristic of the early and late periods of the already developed culture. In Northern-Transdanubia, the Királyszentistván phases separated by István Bóna are ranked among the classic period nowadays. The finds between the latter one and the developing period have not been defined so far.

The grave groups, which were discovered in Juta and Vörs and are published here, fit right into this period. Part of the vessel forms and ornamenting elements show connection with the early Transdanubian Incrusted Pottery finds better known from the territory of the southern group. Besides that, we can meet new forms and ornamenting techniques, which point towards the classical phase of the Northern-Transdanubian group, besides the scattered occurrence of the vessel forms of the southern group.

Certain cups (Pl. III. 2-3, Pl. IV. 1-4, Pl. VII. 4), dishpans (Pl. I. 3, Pl. III. 1, 4-5) and pans (Pl. I. 6, Pl. IV. 2) show the traditions of the previous period. Their more developed forms can also be found in the graves, so we can trace the development of the new, classical forms of Incrusted Pottery, for example the development of the funnel-necked and bell-shaped cups (Pl. VII. 1, Pl. VIII. 4, Pl. X. 4) into the S-profile cups (Pl. IX. 2-3, Pl. X. 5) characteristic of the northern Incrusted Pottery group. In the same way, new types are formed from the homogeneous dishpan form characteristic of the Kisapostag culture, such as the huge, four-handled dishpans (Pl. II. 2-4, Pl. XII. 2) feature of the northern Incrusted Pottery group, or the immediate precedents of the deep, dishes with handles (Pl. X. 1-2, 8).

The ornament, which appears on the most various dishforms, and is accompanied by zigzag lines covering the rim, the shoulder and the belly of the vessels and which often consists of zigzag edged, wide, horizontal and vertical incrusted strips, is the feature of definitely this period. The technique of the creating of the place of incrustation also reflects the development: the reeled sticks technique is forced into the background, it only occurs in the ornamenting of the rim of the vessels. The ornaments on the vessels of the

graves in Juta were created mainly by pushing the end of a flat tool, but the smoothing of the place of incrustation into the surface also appears and becomes dominant on the vessels of Vörs. The new ornamenting motifs are the grooving of the rim of the vessels and the net-patterned ornamenting of their bottom. The line and bar patterns, which are shaped from thin lines often combined with pricked dots and which are so characteristic of the developed northern Incrusted Pottery group, appears only in the CXXI grave in Vörs.

Only among the Juta finds can we find some typically Southern-Danubian forms, such as small mugs (Pl. I. 2, Pl. VI. 4), handled cup (Pl. VI. 7), barrel-shaped dishes ornamented with serried lines (Pl. VII. 2). For the dating of the grave groups in Juta, those few vessel forms provide us a certain base whose exact parallels we can find in other groups of finds. The traditional Kisapostag mugs (Pl. III. 2-3, Pl. IV. 1-4, Pl. VII. 4) in grave No. 5 of the early southern Incrusted Pottery group in Szakály can be found, the mugs having a funnel-like rim and a rich ornamentation of incrusted strips can be found in the Nyergesújfalu graves ranked among the younger period of the Tokod group. The exact equivalent of the pipe-foot mugs (Pl. VI. 1-3) that can be perceived as the early relative of the so called egg-cups can be found in the same place.

The new vessel forms appearing in the Vörs graves, the S-profile mugs (Pl. IX. 2-3, Pl. X. 5), the frustum cone lid (Pl. XI. 5) and the deep dishes with handles (Pl. X. 1-2, but mainly Pl. X. 8) all show that these grave groups (particularly the CXXI. grave in Vörs) stand very close to the elder period of the Királyszentistván cemetery.

By means of the finds from Vörs and Juta, the forms and ornaments characteristic of the *early phase of the Transdanubian Incrusted Pottery culture* could be defined. Apart from that, the examination of the finds also proved that the Northern-Transdanubian Incrusted Pottery group lived not only at the southern coast of the Lake Balaton in Somogy county,⁷⁹ but also more south of the lake, along the river Kapos.⁸⁰

Finally we would like to mention a few words about a very special portrayal. On the bigger urn of the CXXI grave in Vörs, we can find the schematic portrayal of a stylized human figure. The pattern engraved into the shoulder of the vessel is the same as the form of the bronze pendants imitating a human figure, on the vessel in Vörs the two eyes are also marked. This portrayal is regarded by research the "female equivalent" of the stylized male form that can be perceived as comb pendants.⁹² The Vörs portrayal - besides the portrayal of comb hangers appearing on some of the vessels of the Northern-Transdanubian groups (Nagylók, Mosonszentmiklós, Siófok-Balaton-széplak)⁹⁴⁻⁹⁶ - proves that the bronze pendants used as amulets or votiv jewelry do have their portrayals contemporary with their use, not only on the woman idols known from the later Dubovác-Zuto Brdo culture living in the territory of Alduna.⁹⁸